

ASOCIAȚIA ARHEO VEST
TIMIȘOARA

ARHEOVEST

VII₂

-IN HONOREM SABIN ADRIAN LUCA-

Interdisciplinaritate în Arheologie

Timișoara, 23 noiembrie 2019

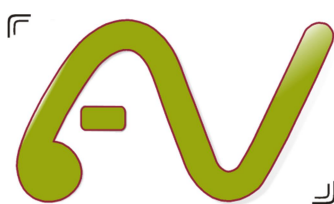

JATEPress Kiadó
Szeged
2019

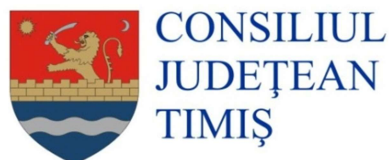
Editor: Sorin FORȚIU
Coordonator: Dorel MICLE
DVD-ROM: Adrian CÎNTAR
WEB: Sorin FORȚIU și Claudiu TOMA

Coperta: Alice DUMITRAȘCU
Foto: Sabin Adrian LUCA; **Editare grafică:** Aurelian SCOROBETE

Această lucrarea a apărut sub egida:

**Asociația
ArheoVest
Timișoara**

© **ArheoVest, Timișoara, 2019**
Președinte Lorena SMADU
www.arheovest.com

ISBN 978-963-315-419-9 (Összes/General)
ISBN 978-963-315-418-2 (II. kötet/volumul)

*Responsabilitatea pentru conținutul materialelor revine în totalitate
autorilor.*

*DVD-ROMul conține contribuțiile în varianta color precum și imaginile
la rezoluția maximă trimisă de autor.*

DESPRE *BANI TRANSSILVANI*

Sorin Forțiu*

* cercetător independent; <http://www.banat.ro/academica.htm>; sorinfortiu@gmail.com

Abstract. The existence of Transylvanian *banus* at the middle of the XIIIth century is a controversial and unclarified issue in historiography. Using a new approach, we will show that Erney, son of *Erdew*, from Akos's kindred and Chak, son of Buzad, from Hahot's kindred undoubtedly bore the *banus* title and fulfilled the *Banatus* dignity in Transylvania. Also, it's possible that Chak, son of *Demetrius*, from Csak's kindred and Mikod, son of Mikod, from Kokenyes-Radnot's kindred were also *bani transsilvani* in the period when the future king Stephen V was Transylvanian duke (*dux transsilvanus*) for the second time (1260–'70).

Keywords: title, ban(us), dignity, Banat(us), Transylvania, XIIIth century.

Problema existenței unor bani transilvani la mijlocul secolului al XIII-lea este încă una controversată în istoriografie¹ și rău cercetată în cea românească². Și nici nu

Notă: în acest studiu citarea se face prin intermediul textului oferit *italic* (înclinat). Dacă textul citat conține text *italic* la rândul său acesta este oferit atunci cu scris normal.

Acest studiu a așteptat mai bine de doi ani ca să fie publicat într-un anuar, care se încăpățânează să nu mai apară.

¹ pentru istoriografia maghiară a trebuit ca, în 1977, KRISTÓ Gyla să sublinieze apăsat evidența^a într-o tentativă de ieșire din dilema istoriografiei pozitiviste^b de la sfârșitul secolului al XIX-lea. El este primul care adună cele trei surse documentare, care certifică existența unor bani transilvani^c și încearcă să le interpreteze unitar (Kristó, 1977, pp. 70–71; studiu reluat într-o carte publicată șase ani mai târziu -*Idem*, 1983). Că nu a avut în totalitate succes ne-o arată și ZSOLDOS Attila în anul 2011 (*vide infra*).

^a *V. István herceg idézett hiteles 1261. évi oklevele megmondja: [Erney] erdélyi bán volt* (Kristó, 1977, p. 70).

^b *Hogy hol volt [Erne] bán, azt szintén eldöntetlenül kell hagynunk. Neveztetik »banus Transsilvanus«-nak, ...* (Kandra, 1884, p. 116); *a vitéz Ákos Ernye, egykor valamely erdélyi – Szörényi ? – bán* (Pauler, 1899, p. 261); *1260 táján [Erney] erdélyi «bán», mi valószínűleg arra vezetendő vissza, hogy mint Erdély vajdája egyúttal a szörényi bán is volt* (Wertner, 1900, p. 26); *Erney élte fogytáig a bán czimmel különböztetik meg, és mégsem tudjuk, miféle bán volt* (Karácsonyi, I, p. 102).

^c dania ducelui Ștefan acordată oaspeților din Dej în 1261, diploma regelui Bela al IV-lea din același an și privilegiul ducelui Ștefan acordat oaspeților teutoni din Vințul de Jos în anul 1265.

² comparativ *vide* Kis, 1995, pp. 291–293 sau Tóth, 1976; ambele surse bibliografice sunt ignorante senin de T. Sălăgean și V. Achim (Sălăgean, 2003; Achim, 2008). Cât despre istoriografia românească mai veche, aceasta tratează ideologizat subiectul ducatului transilvan și este

este de mirare pentru că, în anul 1952, editorii corpusului de *Documente privind istoria României* traduc un document, din anul 1261³, în care Ștefan, din mila lui Dumnezeu (sic!), rege, întâiul născut al ilustrului rege al Ungariei [Bela al IV-lea], duce al Transilvaniei (sic!⁴ duce transilvan -tr.m.) îl amintește pe Erney fostul ban³) al Transilvaniei (sic!)⁵ ... iubitul și credinciosul nostru ban (sic!)⁵, iar în nota ³) ei specifică adică *voevod*⁶. În anul 1970, Aurelian SACERDOȚEANU are o tentativă nereușită de-a explica geneza cuvântului *ban*, ocazie cu care afirmă că Ștefan în timpul luptelor sale cu tatăl său Bela [al IV-lea] are un puternic adversar în Erney (Ireneus), banul Transilvaniei, dar acesta nu poate rezista lui Micud și lui Ponici (sic!)⁷, bani fără îndoială din Transilvania (sic!), sprijinitorii lui Ștefan. Așadar o mare (!) bănie a Transilvaniei până la această dată nu exista (!) și Ștefan se gândea poate să o introducă după modelul slavon, ...⁸. Mai aproape de zilele noastre, în anul 2003, Tudor SĂLĂGEAN alocă un subcapitol acestei probleme, pe care-l intitulează chiar *Banatul Transilvaniei (1258-1261)*, în cartea sa despre *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea*⁹. Cu această ocazie, el reușește o contraperformanță memorabilă; îl omite chiar pe unul

inutilizabilă (vide Pascu, 1972, pp. 173–174). În 1941, Aurelian SACERDOȚEANU îl indică în *șirul Voevozilor (4. Transilvania, b) Sub Arpadieni)* și pe Erney (Ernest (sic!), Irineu) de *genere Akos: 1260 (Ban)* (Sacerdoțeanu, 1941, p. 170).

³ *DIR*, XIII, C. Tr, II, pp. 33–34, doc 30.

⁴ *Dux Transylvanus* (CD, VIII/7, p. 96, doc LXV).

⁵ vide **Anexa I**.

⁶ iar această opinie a supraviețuit cu succes până azi (vide Achim, 2008, p. 194; vide *infra* nota 14).

⁷ Panyit, fiul lui Paul, *de genere* Miskolc a fost atestat drept ban de Severin la data de 8.09.1270 (Zsoldos, 2011, p. 50).

⁸ Sacerdoțeanu, 1971, p. 84.

⁹ Sălăgean, 2003^a, pp. 103/107–111. Vide și *Idem*, 1998, p. 123. Chiar dacă față de această "performanță" restul pălește, nu putem trece chiar așa ușor peste apariția unui *Theodor Weytech* (din neamul Chanad), banul Mehadii (*Idem*, 2003, p. 275, 350, 446) în condițiile în care o astfel de demnitate/*honor* nu a existat vreodată. Mehadia era ținută de către Ioan, fiul banului Teodor, iar ultimul nu este deloc sigur (lipsește încă demonstrația, dar abundă afirmațiile!) că este identic cu Theodor de *Weytech* (asupra subiectului voi reveni pe larg într-un studiu dedicat). De asemenea, este deranjantă "(co)nășirea" lui *Erney Ákos*^b, care nu a folosit vreodată acest nume^c, iar în documente îl găsim drept Erney, (fiul lui *Erdew*.)^d *de genere* Akos (Ákos -l.m.); vide și **Anexa II**.

^a cartea are o *Ed. a 2-a* (Sălăgean, 2007; în fapt, aceasta este doar un nou tiraj pentru că este identică cu *editio princeps*) și o variantă publicată în limba engleză în anul 2016 (Sălăgean, 2016). Problemele identificate în ediția din 2003^c nu au fost remediate ulterior. Cu alte cuvinte, în 2007 și 2016, ni se rezervă doar un "gulaș" istoriografic stătut, căruia i-au lipsit și inițial prea multe ingrediente faptime. Este peste puterea mea de înțelegere cum de noul tiraj al unei asemenea lucrări a fost distins cu premiul "Nicoale Bălcescu" al Academiei Române pentru anul 2007 (vide și nota 10). Sau noul tiraj a fost publicat tocmai pentru a fi premiat? Misterioase sunt căile în istoriografia românească ...

^b tendința este veche în istoriografia maghiară. În 1995, KIS Péter folosește și el aproape exclusiv *Ákos Ernye* (Kis, 1995).

dintre cei doi bani transilvani atestați documentar¹⁰. Cinci ani mai târziu, și Viorel ACHIM se apleacă asupra acestui subiect, fără să-l amintească în vreun fel pe T. Sălăgean¹¹, iar "performanța" lui este echivalentă cu cea a necitatului predecesor; *Documentul în care Csák apare ca ban al Transilvaniei nu a fost publicat până în acest moment* (i.e. 2003¹²/2008¹³ -n.m.), *astfel că nu putem ști care a fost situația reală a acestui personaj*¹⁴. În fapt, o regestă extinsă a zapisului a fost publicată, în 1895, de către Ivan KUKULJEVIĆ Sakcinski în revista *Starine*¹⁵ și a fost republicată

^c în sec. XIII, nu este uzitată încă folosirea numelui de familie în regatul Sfântului Ștefan. Și atunci, de ce să-i nășim noi, acum?

^d un document din anul 1256 îl indică drept fiul lui *Erdew* (Erdő (l.m.) /i.e. Pădure, Codru - l.r.) (Kis, 1995, p. 279).

^e *vide* și Forțiu, 2017, notele 6, 12, 13, 23, 65.

¹⁰ i.e. Chak, fiul lui Buzad, *de genere* Hahot (Hahót nembeli Buzad fia, Csák -l.m.). Acesta a fost paharnic (1259) și vistiernic al ducelui Ștefan (1260), dar nu este deloc menționat în cartea sa de către T. Sălăgean (Sălăgean, 2003, p. 423). Mai mult, ignorând evidențele documentare^a, acesta susține greșit *Desființarea de către Ștefan a funcției de ban al Transilvaniei, ca urmare a trecerii lui Erney Ákos în tabăra adversarilor săi* (IRC, 2004, p. 182). Și acest exemplu (*vide* și notele 9, 60^b, 72^b, 131, precum și **Anexa II**) confirmă judecata de valoare exprimată prea elegant de către Ovidiu PECICAN: *Uneori, discuția urmează firul unor scenarii fără suficiență acoperire documentară ori fără o atență exploatare a acesteia* (Pecican, 2004, p. 43).

^a existența lui *Chak bano Transilvano comite de Zovnuc* în anul 1261 și actul ducelui Ștefan din anul 1265 (*DIR*, XIII, C. Tr, II, pp. 73–74, doc 68; p. 74) -*vide infra*.

¹¹ *vide* și Pecican, 2010.

¹² data susținerii doctoratului este 17.03.2003.

¹³ anul apariției cărții.

¹⁴ Achim, 2008, p. 194. Ciudățeniile înșiruite aici pe o pagină și ceva de carte de către autor sunt atât de multe încât ele ar merita o analiză separată, dar ne vom restrânge acum doar la trei corecții indispensabile. De exemplu, V. Achim susține greșit, citând comod după o bibliografie depășită, că ... *în anii respectivi Transilvania avea un voievod, în persoana lui Ladislau Kán (voievod în intervalul 1260 – ante iunie 1267)*. Prima atestare a lui Ladislau, fiul lui Ladislau, *de genere* Kan drept voievod este doar din 3.05.1263, iar ultima din 28.05.1264^a. Este adevărat că nu știm cine a fost (dacă a fost!) voievod între 1252–<3.05.1263 și >28.05.1264–<3.06.(1267) și nu cunoaștem nici ce a făcut Ladislau^b *ante* 1263 și între 1265–'71^c, dar aceste lacune nu-l transformă automat pe acesta în voievod în perioada 1260 – *ante iunie* 1267. De asemenea, tot neadevărată este și afirmația *Unul dintre presupușii bani ai Transilvaniei, Erney din neamul Ákos a fost voievod al Transilvaniei între august 1251 și 1260* deoarece activitatea lui în perioada 1250–'56 este clar reconstituită (*vide infra*) și deoarece nu există nici măcar un singur document care să-i ateste acestuia calitatea de voievod (*vide* și Sălăgean, 2003, p. 107). Aserțiunea *putem afirma* (sic! pe ce bază? -i.m.) *că, în cazul lui (Erney -n.m.), „fost” ban se referă de fapt la deținerea de către el a dregătoriei de voievod în provincia intracarpatică este fără vreo susținere documentară, fiind fără valoare științifică*. Ar trebui ca unii dintre istoricii români cu pretenții să învețe, o dată pentru totdeauna, că **un personaj menționat cu titlul de banus în documente regale a și purtat demnitatea / honorul de Banatus** (și nu vreo altă demnitate!); există doar o singură excepție – *vicebanus* (l.l.) / vice-banul –, care apare câteodată menționat drept *banus* (pentru explicațiile necesare în acest ultim caz, *vide* Forțiu, 2017a, pp. 1169–1173).

^a Zsoldos, 2011, p. 38.

un an mai târziu în volum¹⁶, iar actul întreg a văzut lumina tiparului, prin grija lui Tadija SMIČIKLAS, în corpusul documentar croat, în anul 1907¹⁷. În 2010, într-un material de popularizare apărut într-o enciclopedie virtuală, W. KOVÁCS András afirmă că banii transilvani de la mijlocul sec. XIII sunt excepții și că *În perioada arpadiană aceeași involuție (sic!)¹⁸ terminologică (!) se poate observa (!) în cazul denumirii banului (!) de Slavonia¹⁹.*

În cele se urmează ne propunem să stabilim, folosind o altfel de abordare²⁰, dacă Erney și Chak au purtat demnitatea de *Banatus* în Transilvania secolului al XIII-lea, spre sfârșitul deceniului șase și începutul celui următor.

1. Izvoadele

În anul 1261, în două documente distincte, regele Bela al IV-lea și fiul său, regele²¹ Ștefan, *primogenitus illustris regis Hungariae et dux transsilvanus*, indică doi *bani* diferiți:

1261: *Erney²² Bani quondam transilvani²³ ... Erney bani dilecti et fidelis nostri ...²⁴*
Erney fost ban transilvan ... Erney banul, iubitul și credinciosul nostru, ... (Ștefan²⁵);

1261: *Chak bano Transilvano comite de Zovnuc²⁶*
Chak²⁷ ban transilvan [și] comite de Solnoc²⁸ (Bela al IV-lea).

^b sunt atât de mulți *Ladislaus* în documente încât este extrem de greu de urmărit cariera unuia anume atunci când nu există și informații complementare (precum *fiul lui ori de genere*).

^c Zsoldos, 2011, p. 320.

¹⁵ Kukuljević, 1895, p. 40, doc DCCCXVIII: *Csak banus Transilvanus, comes de Zounuc*.

¹⁶ Kukuljević, 1896, p. 244, doc DCCCXVIII: *Csak banus Transilvanus, comes de Zounuc*.

¹⁷ *DZ*, V, p. 197, doc 704.

¹⁸ traducere neinspirată a cuvântului *kiforatlanság* (l.m.), care este echivalentul oferit pe pagina în limba maghiară.

¹⁹ W. Kovács, 2010. Mărturisesc că nu înțeleg ce vrea să spună autorul prin *involuție terminologică în cazul denumirii banului* de Slavonia.

²⁰ care excede simpla citare și interpretare a singurului document care oferă informația relevantă (în cazul nostru daniile din 1261 -*vide infra*). Metodologic, această nouă abordare este posibilă datorită faptului că în cazul foștilor bani se menționa onorific titlul respectiv și după ce aceștia nu mai ocupau demnitatea/honorul de *Banatus* (*vide* Forțiu, 2017a).

²¹ fusese deja încoronat de către tatăl său, regele Bela al IV-lea, înainte de 10.01.1246.

²² În anul 1842, FEJÉR György editează *Erenei* (CD, VIII/7, pp. 95–96, doc LXV). În alte documente personajul apare și drept *Herney, Ireneus, Ireneo, Ýreneo, Ernesto, Ernerius, Emerey, Erneij, Eryney, Ernye(i), Ernew* etc.^a (l.l.); Erney și Erne (l.m.). WERTNER Mór susținea varianta *Ernő* (l.m.) și indica un *Erney* (l.l.) formă la genitiv pentru *Erne* (Wertner, 1900, p. 25, nota 2).

^a *Ernei, Ernew, Irineus, Yrineus, Irneus, Erineus, Erne, Herne, Herineus* (Kis, 1995, p. 279, nota 40).

²³ *vide Anexa I*.

²⁴ *UB*, I, pp. 85–86, doc 95 (și după *CD*, VIII/7, pp. 95–96, doc LXV).

²⁵ *Stephanus dei gratia rex primogenitus illustris regis Hungariae, dux Transilvanus* (*UB*, I, p. 86).

²⁶ în document este menționat și drept *Chak banum comitem de Zovnuc*, ori *Chak bani*.

Observații:

1. ZSOLDOS Attila crede că ambii sunt *erdélyi vajda* (*vaivoda Transsilvanus*) / *voievod transilvan*:

– cu specificarea faptului că Ernye este atestat drept *banus quondam Transiluanus* / *egykori erdélyi bán*, iar Chak este *banus Transilvanus*;

– Csák ... *erdélyi vajda* (1261);

– Ernye ... *erdélyi vajda* (1261 e[lőtt].)²⁹.

2. Ambii sunt *bani transilvani*, iar această formulă de expresie nu este unică (și Ștefan apare în actul din 1261 drept *duce transilvan* / *dux transilvanus*³⁰). În schimb, nu întâlnim vreodată în documente forma *ban severinean* (întotdeauna banii apar cu denomi-nația *de Severin*) ori *dalmați* / *croați* / *s(c)lavoni* / etc., dar apare varianta *ban maritim*³¹.

3. Asemeni situației din sud-vestul regatului – i.e. Croația, Dalmația, *tocius Sclavonie* –, unde avem nobili care îndeplinesc demnitatea de *Banatus* într-un regat/ducat³², și în Transilvania putem avea pe cineva care ocupă aceeași demnitate într-un ducat³³. Și atunci poartă titlul de *banus*.

4. Dacă Erney era deja *fost ban* în 1261, și, deci, poartă titlul doar onorific³⁴, Chak este un ban *în exercițiu* în acest an.

2. Titlul onorific de *banus* purtat de Erney

Erney, fiul lui *Erdew*, *de genere* Akos este unul dintre cei care l-au ajutat pe regele Bela al IV-lea să se salveze după³⁵ bătălia cu mongolii de la râul Sajó (Muhi, 12.04.1241)³⁶. Își servește regele în refugiul acestuia în *părțile maritime* (1241–'42)³⁷ și

²⁷ am preferat să utilizez forma *Chak* atunci când mă refer la numele personajului și *Csak* (Csák -l.m.) atunci când este vorba de neam (*de genere*).

²⁸ *DZ*, V, p. 197, doc 704. T. Smičiklas datează actul *prije 13. oktobra* (i.e. înainte de 13 octombrie).

²⁹ Zsoldos, 2011, p. 38, notele 265, 266; *Ibidem*, p. 292 și 300.

³⁰ SZENTPÉTERY Imre afirmă că este întotdeauna vorba de *dux Transsilvanus* / *duce transilvan*, iar *dux Transsilvaniae* / *duce al Transilvaniei* apare în corpusurile de documente doar datorită editărilor defectuoase (Szentpétery, 1922, p. 80, nota 4); *vide infra* nota 33 și **Anexa I**, nota 58°.

³¹ tema este generoasă și îi voi aloca un studiu distinct.

³² subiect care va fi analizat cu altă ocazie.

³³ Într-o danie din anul 1270, regele Ștefan al V-lea amintește de vremea când deținea *ducatul transilvan* (*Uerum cum olim superstitie adhunc predicto karissimo patre nostro Ducatum Transiluanum teneremus ... Demum cum adhuc eundem tenentibus nobis Ducatum Transsiluanum* (*DIRH*, I/1, pp. 349–350, doc CCLIX). Într-un act din 11.05.1271: *quod cum nos cuperstitie adhuc karissimo patre nostro Bela Rege inclite recordacionis Ducatum Transsiluanum teneremus* (*AÚO*, 8, pp 334–335, doc 225). În același an, regele Ștefan al V-lea întărește propriul său privilegiu dat în favoarea lui *Magister Kazmerius aule nostre Notarius*, de pe vremea *Ducatus nostri Transilvani* (i.e. din anul 1266) (*AÚO*, 8, pp. 337–338, doc 227); *vide* și **Anexa I**, nota 58°.

³⁴ *vide* Forțiu, 2017a.

³⁵ și-a cedat propriul cal regelui, care risca să rămână pedestru și a fost grav rănit în timp ce-i înlesnea acestuia fuga (*CD*, IV/2, p. 93; Pauler, 1899, p. 163; Kis, 1995, p. 280; *Tatárjárás*, 2003, p. 195).

³⁶ Bárány, 2004, p. 32.

se distinge, din nou, în vara anului 1250³⁸, când reușește să-l învingă într-o luptă cu lancea pe Wernhard Preussel, *capitaneus* al Austriei de Jos și stăpân al cetății Himberg și să înfățișeze capul acestuia regelui său³⁹. El a avut o lungă carieră politică la vârf sub trei regi (1250⁴⁰–'74): ban (de Severin ~1248?)⁴¹, *magister agazonum* și comite de Szolgagyör (1250–'51; demnități multiple), comite de Varasd (1251), Borsod (1254) și Bács (1256), ban transilvan (<1261), comite de Nitra (1263–'67), jude regal (1267–'69), comite de Vas (1267–'69), comite de Varasd (1271–'72, 1272) și tezaurar (1272; demnități multiple), comite de Somogy (1272), ban de Ozora și de So (1273; demnități multiple), jude regal și comite de Satu Mare (1274; demnități multiple)⁴². Dispare din izvoade după anul 1274⁴³.

Titlul onorific de *banus*, purtat de către acesta *post* 1261 și *ante* 1273, se regăsește în 26 de documente de epocă⁴⁴:

1263: *Bela, Rex Hungariae metas possessionum Debrethe, ac Lubou in cambium pro castro Kissing Abbatiae S. Martini a se concessarum per Erney Banum et Comitem Nitriensem*⁴⁵ *reambulari, et consignari iubet*⁴⁶.

1264: regele Bela al IV-lea întărește moșiile *Debretha* și *Lubou* în favoarea mănăstirii *Sancti Martini de Sacro Monte Pannonie* (mănăstirea din Pannonhalma) pe baza *litteras dilecti et fidelis Baronis nostri Erney Bani Comitis Nitriensis*⁴⁷, care făcuse reambulare lor cu un an înainte⁴⁸.

1266: *Stephanus, Rex iunior Hungariae, Dominus Cumanorum* dă fraților *Kunched* și *Ders* pământul *S. Erszébeth* (sic!), *in Comitatu Neogradiensi* drept răsplată pentru meritele ostășești *in conflictu* cu *Ernei Bani* și *in bello suo generali in Ilszaszeg*⁴⁹.

1267: *Stephanus, Dei gratia, iunior Rex Ungariae, Dux Transiluanus* donează satul numit *Aranylabu Barth* magistrului *Andreas, Ianitor noster, filius Ivan, nobis in regno nostro*, pentru serviciile sale militare numeroase, printre care amintește și conflictul cu *Erney Bani*⁵⁰.

³⁷ prin aceea că iscodește de unul singur oastea mongolă și aduce regelui știri (CD, IV/2, p. 93; Kandra, 1884, p. [114]; *Tatárjárás*, 2003, p. 195).

³⁸ Episodul este atribuit de istoriografia mai veche războiului din anul 1246 (Wertner, 1893, p. 107, 112).

³⁹ Kis, 1995, pp. 280–281.

⁴⁰ nu avem detalii despre activitatea lui în perioada 1242–'49.

⁴¹ fapt nementionat de către ZSOLDOS Attila (Zsoldos, 2011, p. 300); *vide Anexa III*.

⁴² după Zsoldos, 2011, p. 300, 57, 208, 221, 144, 127.

⁴³ un act fals îl indică încă a fi fost jude regal în anul 1278 (Szentpétery, Borsa, 1961, p. 228, doc 2932).

⁴⁴ probabil că numărul lor este chiar mai mare. Nu au fost luate în considerare decât acele acte care conțin indicii temporare clare. De asemenea, actele *post* 1273 au fost ignorate. De exemplu, actul capitlului bisericii din Pécs din 11.06.1334 (DL 99950), care amintește de un act al *Ernej bani et iudicis quondam curie regis Hungarie*, nu a fost luat în considerare, chiar dacă existau șanse bune ca titlul onorific să fi fost și în actul original emis de Erney ca jude regal (1267–'69), deoarece aici acesta putea să fie datorat și demnității de *Banatus* de Ozora și de So.

⁴⁵ în același an el se intitulează și simplu *Nos Erney Comes Nitriensis* (*ÁÚO*, 8, pp. 81–82, doc 56).

⁴⁶ CD, IV/3, p. 164.

⁴⁷ *ÁÚO*, 8, p. 92, doc 63.

⁴⁸ *Nos Erney Comes Nitriensis ...* (*ÁÚO*, 8, pp. 81–82, doc 56).

⁴⁹ CD, IV/3, p. 345. Pentru *Ilszaszeg* *vide* nota 72.

1267: *Stephanus Dei gratia rex Ungariae, dux Transylvaniae* dăruiește magistrului *Joannes Janitor noster, filius Jwan* pentru serviciile sale fidele și amintește și de conflictul cu *Ernei Bani*⁵¹.

1267: regele Bela al IV-lea dănuiește *quadam terra castris Nitriensis Kupusd vocata* (i.e. Köpösd) și îl însărcinează pe *dilecto et fideli nostro Erney bano comiti Nitriensi* cu hotărnicia acesteia. Pe baza scrisorii lui *Erney bani* regele emite privilegiul final⁵².

1267: într-un tribunal regal menționat de regele Bela al IV-lea îl găsim printre baroni și pe *Erney Bano Judice Curie nostre, Comite Castris Ferrei*⁵³ (i.e. Vas).

2.06.1267: *Ernerium banum*⁵⁴ este parte într-un proces⁵⁵.

15.09.1267: regele Bela al IV-lea îl condamnă pe Ponyth, fiul lui Arnold, la pierderea tuturor moșiilor sale și la înfierarea lui cu semnul obișnuit pentru vina unei pări neîntemeiate și pentru că s-a împotrivit cu forța unei sentințe judecătorești⁵⁶. În lista demnitarilor din eschatocolul documentului îi regăsim și pe *Erney Bano, Iudice Curiae nostrae, Comite Castris Ferrei*.

.10.1267: *Paulus prepositus et capitulum Quinqueecclesiense* îl menționează pe *Herney bano comite Nytryensi* într-un act emis referitor la punerea în posesie și hotărnicia moșiei Chepan din comitatul *Wolkov*⁵⁷.

1267: *Stephanus, Dei gratia, iunior Rex Hungariae, Dux Transilvanus* îl răsplătește pe *Magister Andreas, Ianitor noster; filius Ivan, nobis in regno nostro* cu *villam Aranylabu Barth vocatam* pentru serviciile aduse în *pluribus expeditionibus, casibus et fortunis*, printre care și cea *versus Tyciam* (Tisza) *direxissemus gressus nostros in conflictu Erney Bani*⁵⁸.

1267: în anul 1353, *Comes Thomas Judex Curie* consemnează și un privilegiu din anul 1267 al *domini Stephani ducis Transsilvani tempore sui ducatus emanatum et sigillo non regali sed ducali vivente* în favoarea lui [*comes*] *Alexander filius Drug comes de Zaboch*⁵⁹ prin care cele trei sate (*Kosunch, Lubna, Herostouiche*), care fuseseră ale lui *Erne bani* și pe care chiar *Erne banus* le-a donat comitelui Alexandru și descendenților acestuia pentru serviciile sale, îi sunt

⁵⁰ *DIRH*, I/1, pp. 331–332, doc CCXLIII.

⁵¹ *CD*, VII/5, pp. 588–589, doc CCCXCI.

⁵² *Apponyi*, I, pp. 7–8, doc IV.

⁵³ *AÚO*, 3, pp. 156–158, doc 102; p. 157; *Erney bano judice curie n[ost]re co[m]ite cast[ri]-ferrei* (DL 65703).

⁵⁴ T. Smičiklas crede greșit că ar putea fi vorba chiar de un *Ernerius (vice)banus* (*DZ*, V, p. 703).

⁵⁵ *DZ*, V, pp. 431–432, doc 902.

⁵⁶ *DIR*, XIII, C. Tr, II, p. 98, doc 88.

⁵⁷ *DZ*, V, pp. 448–450, doc 914 - p. 449; *HO*, VI, pp. 148–151, doc 104; DL 91116.

⁵⁸ *CD*, IV/3, pp. 407–410 - p. 408; *DIR*, XIII, C. Tr, II, pp. 94–95, doc 84 - p. 95.

⁵⁹ (karászi) Drug fia Sándor / Alexandru de Karasz^a, fiul lui Drug^b, a fost comite de Szabolcs (1267–'68), ban de Severin (1268) și comite de Dăbâca și de Sibiu (1274; demnități multiple) (Zsoldos, 2011, p. 350).

^a azi, Nyírkársz, HU.

^b și Drug^h; T. Sălăgean îl prezintă drept *Alexandru, fiul lui Durugh* (sic!), aparținând ramurii *bihorene a clanului Gutkeled*^c, chiar dacă nu există vreo dovadă a apartenenței la acest neam a lui Alexandru. De asemenea, el afirmă greșit că *celălalt Alexandru* (i.e. *aristocratul cu vaste proprietăți în părțile Budei*^d -n.m.) *va exercita de asemenea, în diferite perioade, funcția de ban al Severinului* (Sălăgean, 2003, p. 135). În sec. XIII, doar Alexandru, fiul lui Drug, a fost ban de Severin în anul 1268 și nici un *Jula* nu a ocupat această demnitate aici (așa cum greșit afirmă tot T.S. -*Ibidem*).

^c Sălăgean, 2003, p. 125, 134.

^d Sălăgean, 2003, p. 124.

acestui confirmate pentru serviciile aduse ducelui Ștefan în timpul asediului cetății Codlea și al luptei cu armata condusă de Laurențiu, fiul lui *Kemyn*⁶⁰.

1268: regele Bela al IV-lea dăruiește *terra castris Nitriensis Baab vocata* (i.e. Báb) și îi înșarcinează cu hotărnicia ei pe *dilecto et fideli nostro Erney bano comiti Nitriensi et postmodum Dionisio comiti eiusdem successori*⁶¹.

14.03.1268: *Nos Erney Banus, Iudex Curiae Domini regis, Comes Castris ferrei*⁶².

5.04.1268: Iacob, fiul lui Panyit protestează contra unei hotărâri judecătorești emise de către *Erneri bani comitis Castris Ferrei per dominum regem in iudices deputatorum*⁶³.

1268: Ștefan *regele cel tânăr al Ungariei, ducele Transilvaniei, domnul Cumanilor* îl răsplătește pe [baronul] *Ponith comite de Dobâca* și pentru că *în lupta cu banul Erney (Erney bani*⁶⁴), *care dorea să stingă viața noastră, s'a bătut cu vrednicie și a ucis mulți din dușmanii noștri*⁶⁵.

1269/70: regele Ștefan al V-lea transcrie și întărește⁶⁶ o danie a sa din anul anterior, care confirmă un alt privilegiu de pe vremea când nu era decât *junior Rex și dux*, în favoarea comitelui Micud⁶⁷, fiul comitelui Micud⁶⁸, ocazie cu care el (re)amintește episodul anul 1265 când acesta l-a luat *prizonier în luptă pe banul Ernei (Erneum banum*⁶⁷) și pe mulți alții⁶⁹.

(.01–.03.)1270: *Stephanus Dei gracia junior Rex Hungarie, Dux Transsiluanus, Dominus Cumanorum ... donează Castrum Fyzer cum vndecim villis ad ipsum pertinentibus* lui *Demetrij et Michaelis Comitum, filiorum Endre* (Dumitru și Mihai, fiii lui Andrei, *de genere Rosd*⁷⁰) pentru serviciile ostășești prestate printre care și cele *Ceterum in bello Erney Bani, ei in bello in Ilsa-sceg*^{71 ... 72}.

⁶⁰ DL 636; Szentpétery, 1943, pp. 35–36, doc 1873; *DIR*, XIII, C. Tr, II, pp. 91–92, doc 82 (traducere).

⁶¹ *Apponyi*, I, pp. 9–10, doc V.

⁶² *CD*, VII/1, pp. 351–354, doc CCXCI. Documentul este datat *in medio Quadragesimae* = miercurea înainte de *Letare*, care este a 3-a duminică înainte de Paști. În anul 1268, Paștele a fost sărbătorit pe 8 aprilie => *Letare* - 18.03. => 14 martie. TÓTH Melinda și KIS Péter datează documentul 18.03.1268 (Tóth, 1976, p. 210, doc 54: *1268. III. 18.*; Kis, 1995, p. 300: *1268. március 18-án*).

⁶³ Kis, 1995, p. 300, cu bibliografia.

⁶⁴ *HO*, VIII, pp. 110–113, doc 89 - p. 111.

⁶⁵ *DIR*, XIII, C. Tr, II, pp. 108–110, doc 100 - p. 109.

⁶⁶ *HO*, VI, pp. 173–175, doc 122.

⁶⁷ și *Mycud* (l.l.).

⁶⁸ Kökényes-Radnót (Kökényesradnót) nembeli, Mikod fia, Mikod (l.m.) / Micud, fiul lui Micud, *de genere Kokenyes-Radnot* (l.r.) -*vide infra*.

⁶⁹ *DIR*, XIII, C. Tr, II, pp. 119–120, doc 109 și cu sfârșitul actului la *Ibidem*, pp. 127–128, doc 118.

⁷⁰ Zsoldos, 2011, pp. 330–331 (cu un comentariu consistent).

⁷¹ i.e. Isaszeg, Pest megye, HU, la 30 km E de Budapeșt, HU. Bătălia între forțele armate ale regelui Bela al IV-lea și ale fiului său Ștefan a avut loc la începutul primăverii^a anului 1265^b (*1265 kora tavaszán* -Zsoldos, 2005, p. 20).

^a *1265. márczius elején* (l.m.) / *la începutul lunii martie* (Pauler, 1899, pp. 261–262; Kis, 1995, p. 299).

^b T. Sălăgean afirmă greșit că bătălia de la Isaszeg s-ar fi desfășurat către *sfârșitul iernii anului 1266* (Sălăgean, 2003, p. 129, 130). Datarea evenimentelor *anterioare și din timpul* conflictului armat Bela IV–Ștefan oferită de către T. Sălăgean este greșită (*Ibidem*, pp. 121–130) -*vide Anexa II*.

1270: o nouă donație făcută de către *Stephanus Dei gracia junior Rex Hungarie, Dux Transsiluanus, Dominus Cumanorum* în favoarea aceluiași *Michaelis Comitis filij Endre* și pentru *suas fidelitates in bello Erney Bani, et in bello nostro generali in Ilsasyg⁷² comisso⁷³*. Dania este întărită în anul 1272.

1270: *Stephanus Dei gracia junior Rex Hungarie, Dux Transsiluanus et Dominus Comanorum* dă lui *Jacobus, filius Comitis Emirici* și descendenților săi jumătate din vama portului *Soyou* și locul numit *Hernad* de lângă râul *Soyou*, ocazie cu care amintește episodul capturării lui *Ireneus Banus⁷⁴*.

1270: regele Ștefan al V-lea dăruiește mai multe moșii lui *Reynold⁷⁵ mare stolnic al ducelui Ladislau⁷⁶, mare comis al regelui și comite de Szabolcs⁷⁷* prilej cu care pomenește de vremea în care era *duce al Transilvaniei* (sic!; *tenentibus nobis Ducatum Transsiluanum⁷⁸*) și *fuseseră învinși și prinși de noi câțiva dintre baronii părinților noștri⁷⁹, adică Laurencio⁸⁰ Palatino et Ernerio Bano⁸¹*.

⁷² *ÁÚO*, 8, pp. 255–259, doc 175, p. 256; *EO*, I, p. 221, doc 282; *DIR*, XIII, C. Tr, II, pp. 121–123, doc 111 (doar parțial tradus în l.r.).

⁷³ *ÁÚO*, 8, pp. 259–262, doc 176, p. 260.

⁷⁴ *ÁÚO*, 8, pp. 292–293, doc 192.

⁷⁵ Rénold, Básztyély nembeli Rénold fia (l.m.)/ Reynold, fiul lui Reynold, *de genere Basztely* (l.r.).

⁷⁶ Nu este singurul document în care viitorul rege Ladislau al IV-lea "Cumanul" [* 5.08.1262] apare drept *duce* (*vide* și *DIR*, XIII, C. Tr, II, pp. 133–135, doc 129 din 13.12.1270 - p. 135). Unde o fi fost acesta *duce* la vârsta de doar 8 ani? Nu cumva era tot unul *transilvan*? Nu ar fi de mirare deoarece și un fecior al regelui Carol Robert de Anjou a fost menționat, într-un document regal, drept *dominis Lodouico duce Transsilvano primogenito nostro^a* (12.05.1339; Engel, 1989, p. 111; DL 87690), iar la sfârșitul lui 1350^b, pentru un an, fratele cel mai mic al regelui Ludovic I "*cel Mare*", Ștefan, este *duce transilvan* (greșit 1349–'51 -IT, I, p. 256). Iar viitorul rege Bela al IV-lea conduce (drept *duce*?)^c Transilvania între 1226–'35. Și astfel, mitul "trainicului voievodat" este găurit temporal precum șvțaițerul. Pentru problematica ducilor în regatul ungar *vide* Zsoldos, 2016.

^a viitorul rege Ludovic I "*cel Mare*" s-a născut la data de 5.03.1326, la Visegrád, HU.

^b atestat 18.10.1350 (DF 286543; Zsoldos, 2016, pp. 89–90).

^c unicul document care-i atestă (indirect și discutabil!) lui Bela titlul de *duce transilvan* (*al Transilvaniei*?) este confirmarea unui act al regelui Andrei al II-lea (1227)^d, pe care o face ca rege la data de 9.01.1250^e. În documentul său, Bela al IV-lea specifică faptul că actul din 1227 era *sub sigillis nostri Ducatus inuenimus confirmata^f*. De aici, cum din a doua jumătate a anului 1226 Bela fusese "mutat" deja de tatăl său în Transilvania, s-a tras concluzia că acest sigiliu ducal este cel transilvan, iar Bela a fost *duce al Transilvaniei* între 1226–'35. În opinia mea, actul din 1250 în întregime necesită o reabordare critică, iar acest sigiliu ducal nu poate să reprezinte singur^g o dovadă peremptorie asupra calității de *duce transilvan* a viitorului rege Bela al IV-lea.

^d *DIR*, C. Tr, I, p. 229, doc 186.

^e *CD*, IV/2, pp. 235–236 (datat greșit 1254) și *CD*, III/2, pp. 483–485.

^f *CD*, IV/2, p. 236.

^g *unum argumentum, nullum argumentum*.

⁷⁷ *Reynoldus Magister Dapiferorum Ducis Ladiszlay karissimi filij nostri, Comes Agasonum nostrorum, et [comes] de Zabolch* (îndeplinește demnități multiple; *DIRH*, I/1, pp. 349–350, doc CCLIX).

⁷⁸ *DIRH*, I/1, pp. 349–350, doc CCLIX.

⁷⁹ *DIR*, XIII, C. Tr, II, p. 128, doc 119.

10.12.1270: regele Ștefan al V-lea îl dănuiește pe *fidelis noster Ponych banus de genere Myskouch*⁸² *comes Zaladiensis* și menționează și episodul înfrângerii armatei conduse de banul Erney (*Ernerii bani, Ernerium banum*)⁸³, care fusese trimisă de tatăl său împotriva sa la începutul anului 1266 și captivitatea acestuia.

1271: în *generalis congregatio*, convocată pentru părțile regatului aflate la răsărit de Dunăre de către regele Ștefan al V-lea, *pro statu regni nostro reformando* și ținută la Hajóhalma și Heves, *Yrinea bano de genere Akus* conduce delegația celor 25 de nobili aleși din *dyocesis Agriensis*⁸⁴.

1271: *Ernerius Banus, Comes Worosdiensis* apare printre baronii regatului menționați nominal, care au jurat să respecte pacea dintre Ștefan al IV-lea și Ottokar al II-lea, în diploma solemnă emisă de primul rege, la data de 3.07.1271, cu ocazia semnării tratatului de pace³⁴.

1272: *Stephanus, Dei gratia, Vngariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae ... [rex] ...* îl evocă pe *Erney Bani ...*⁸⁵.

3.08.1273: în lista marilor dregători existent în eschatocolul unei diplome regale îi regăsim și pe: *Alberto bano de Zeurino*⁸⁶, ... *Ponith bano comite Zaladiensi, Erney bano comite Simigiensi*⁸⁷.

6/29.03.–29.05.1273: Erney este ban de Ozora și de So (poartă demnități multiple). Toate menționările ulterioare ale titlului său onorific de *banus*, făcute de rege, autorități, ori fiul său Ștefan și nepoții săi, pot să se refere și la aceste demnități și, de aceea, nu vor fi luate în considerare. De exemplu:

23.05.1273: regele Ladislau al V-lea donează magistrului Petru, fiul lui Matei, *de genere Csak* și moștenitorilor săi *totam possessionem de Scynche*, ocazie cu care amintește actele de vitejie săvârșite de către acesta, printre care și episodul capturării lui *Hernei banus / Ernei banum*, în primăvara anului 1264, în timpul războiului dintre ducele Ștefan și regele Bela al IV-lea⁸⁸.

6.07.1273: regele Ladislau al V-lea donează *Villam Sancti Micaelis in finio Castri Ferrei constitutam* lui *nobilis vir et strenuus Chepanus filius Kazmerij de genere Jaak*, ocazie cu care menționează că în războiul contra regelui Ottokar Přemysl al II-lea printre cei care au luptat în armata tatălui său și au devastat Stiria, în luna decembrie a anului 1270, s-a numărat și *Erney Banum Worosdiensem [Comite]*⁸⁹.

Să observăm că, în perioada 1261–'72, doi regi îi certifică lui Erney dreptul de a purta titlul onorific de *banus*, chiar el se împăunează cu acesta în timp ce este jude regal (1268), precum și alții îl menționează cu acest titlu onorific în diferite contexte.

⁸⁰ i.e. Laurențiu, fiul lui *Kemyn*, care a fost atestat palatin între .02.1267–19.10.1269 (Zsoldos, 2011, p. 20).

⁸¹ *DIRH*, I/1, pp. 349–350, doc CCLIX.

⁸² Panyit, fiul lui Paul, *de genere Miskolc* este atestat ban de Severin la 8.09.1270 (Zsoldos, 2011, p. 50).

⁸³ *DZ*, V, pp. 568–571, doc 19 - p. 569; *ÁÚO*, 12, pp. 6–10, doc 3; *DIR*, XIII, C. Tr, II, pp. 133–135, doc 129 - p. 134: *oastea banului Erne / banul Erney*.

⁸⁴ Kis, 1995, p. 302; *Yreneo bano de genere Akus / Ernye bán az Ákos nemzetségből* (Kondorné Látkóczki, 1997, pp. 34–38, doc 14; p. 36).

⁸⁵ *CD*, V/1, pp. 241–246; p. 242; acum rege, Ștefan al V-lea reîntărește o danie, făcută pe vremea când era doar *Dux Transylvanus, Dominus Comanorum*, în favoarea comitelui Mihai, fiul lui Andrei.

⁸⁶ Magistrul Albert *Magni / cel Mare*, fiul lui *Erdew*, *de genere Ákos*, fratele lui Erney (Engel, 2003b, *sub voce Ákos nem 3. Erne ága.*), a fost atestat ban de Severin prin acest document.

⁸⁷ transcris de palatinul PERÉNYI Imre în 1511 (*HO*, VIII, pp. 438–440, doc 360; DL 62395).

⁸⁸ *DZ*, VI, pp. 35–38, doc 34; p. 36.

⁸⁹ *ÁÚO*, 12, pp. 73–76, doc 75.

Neîndoielnic, Erney a purtat titlul de *banus* și a îndeplinit demnitatea de *Banatus* în Transilvania.

3. Titlul onorific de *banus* purtat de Chak post 1261

Situația lui Chak, fiul lui Buzad, *de genere* Hahot⁹⁰ este și mai elocventă; derulată pe parcursul unui sfert de secol, în cariera politică la vârful el debutează drept comis (1245–'47), apoi devine comite de Baranya (1245) și Sopron (1247–'54), ajunge tezaurar (1248–'59), comite de Zala (1256–'59, 1260), paharnic al ducelui Ștefan (1259) și apoi vistier al aceluiași (1260)⁹¹, *ban transilvan* și comite de Solnoc⁹² (1261; demnități multiple), comite de Zala (1265–'68) și Nitra (1269)⁹³. El nu a mai purtat vreodată demnitatea de *Banatus* după episodul consemnat în anul 1261, dar este menționat constant în documente cu titlul său onorific de *banus*:

2.09.1261: *Chak bano filio Buzad et suis heredibus / Chak banul, fiul lui Buzad și moștenitorii săi* primesc de la regele Bela al IV-lea moșia numită *Wrs* (Örs) de lângă lacul Balaton⁹⁴. Titlul pare deja onorific.

(11.08.–13.10.)**1262:** în urma unei decizii a unui complet de judecată, din care au făcut parte *venerabilem patrem Omodeum episcopum Jauriensem, Herricum palatinum, Rolandum banum tocius Sclavonie, Mauricium magistrum tavernicorum nostrorum, Chak banum et Herrandum magistrum agasonum nostrorum*, regele Bela al IV-lea hotărăște să mute înapoi târgul ținut în *villa Scyplak* din satul *Igku*, unde fusese mutat de către *Laurencius comes ac iobbagiones castris Supruniensis*⁹⁵.

1267: într-un tribunal regal menționat de regele Bela al IV-lea îl găsim printre baroni și pe *Chak Bano Comite Zaladiensis*⁹⁶.

15.09.1267: regele Bela al IV-lea îl condamnă pe Ponyth, fiul lui Arnold, la pierderea tuturor moșilor și la înfierarea lui cu semnul obișnuit pentru vina unei pări neîntemeiate și pentru că s-a împotrivit cu forța unei sentințe judecătorești⁹⁷. Printre cei care au judecat cauza îl regăsim și pe *Chak Bano*⁹⁸, *Comite Zaladiensis, fratre*⁹⁹ *eiusdem Ponyth*¹⁰⁰.

⁹⁰ Hahót nembeli Buzád fia Csák (l.m.).

⁹¹ *Nos Ch[ak] magister tauarnicorum regis St[ephani] et comes Zaladiensis* (DZ, V, p. 186, doc 692); *Stephanus dei gracia Rex primogenitus illustris Regis Hungarie ... dilectus et fidelis noster Chak magister Tauarnicorum nostrorum et comes Zaladiensis* (HO, VI, pp. 105–107, doc 68; DF 243657). În anul 1260, Chak îndeplinește demnități multiple.

⁹² Szolnok (l.m.).

⁹³ Zsoldos, 2011, p. 292, 31, 234, 275–276.

⁹⁴ HO, VIII, pp. 82–84, doc 66.

⁹⁵ Nagy, 1889, pp. 25–26, doc 16; Szentpétery, 1930, p. 395, doc 1294. Pe baza faptului că a fost scris chiar de către cancelar, SZENTPÉTERY Imre datează documentul *11 august–13 octombrie*, când nu există un vice-cancelar (*Ibidem*).

⁹⁶ *AÚO*, 3, pp. 156–158, doc 102; p. 157; *Chak bano co[m]ite Zaladien[si]* (DL 65703).

⁹⁷ *DIR*, XIII, C. Tr, II, p. 98, doc 88.

⁹⁸ menționat și drept *Chak Bani, Comitiss Zaladiensis* (CD, IV/3, pp. 384–387 - p. 386).

⁹⁹ aici nu cu sensul de *frați buni*, ci de *rude apropiate*^a; Ponyth și Chak erau verișori de gradul întâi (tatăl lui Ponyth, Arnold, a fost fratele lui Buzad, tatăl lui Chak; *vide* Engel, 2003b, *sub voce* Hahót nem (1. tábla și 2. tábla: Buzád ága)).

^a *Se considerau „frați” (fratres) între ei verii de gradul unu, doi sau trei, întocmai ca și cei ce aveau același tată* (Engel, 2006, p. 204).

1267: *Chak Bano, Comite Saladiensi, dilecto ac fideli nostro* (al regelui Bela al IV-lea) mediază o dispută ... *Chak Banus, cum Dyonisio filio suo ...*¹⁰¹.

1267: regele Bela al IV-lea donează lui Toma, *notarius noster specialis* și fratelui acestuia pământul numit *Bugna*, care a fost al castului Zala, iar *Chak banum comitem Zaladiensem* urmează să-i pună în posesie¹⁰².

1267: regele Bela al IV-lea dăruiește pământul castrului *Pach* lui *Emiricus filius Itemerii* și îi scrie lui *Chak bano comiti Zaladiensi fideli nostro* (și *Chak banus*)¹⁰³.

21.03.1268: într-un proces desfășurat la data de 29 februarie¹⁰⁴, în fața lui *Erney Banus, Iudex Curiae Domini regis, Comes Castris ferrei* apar *Cyak Bano, Comite Zaladien[si], et Iacobo, filio Ponich*, care îl reprezintă pe *Ponych. Chaak Bani Comitis Zaladien[si]*. este indicat chiar *fratris*¹⁰⁵ dicti *Ponich*¹⁰⁶.

1268: în eschatocolul unui document regal de confirmare a vânzării *Castrum suum Kamarun, cum omnibus pertinentiis suis, et vtilitatibus, ac molendino, in Tata existente* către comitele *Walter* apare și *Chak Bano, Comite Zalad[iensi]*.¹⁰⁷ / *Zaladiensi*.¹⁰⁸

1268: *Nos Chak Banus, Comes Zaladiensis, Pausa Comes, Henricus, Goganus, Vyd, Valentynus, et Buchk, Iudices a Domino rege deputati, ad vniuersorum notitiam tenore presentium*¹⁰⁹, din însărcinarea regelui Bela al IV-lea și al lui Bela *Dux totius Sclauoniae*, hotărâsc ca *octoginta iugera* de pământ *cum omnibus vtilitatibus suis*, ocupat de către *Castrenses de Bocha, et Sagittarios de Hazugd*, să revină lui *Ladislau și Ștefan*, fiii lui *Petru și Paul et aliorum fratrum suorum* (printre care și *Simion*) *Nobilium de Bocha* (i.e. Bucsa).

1269: Bela al IV-lea dă perpetu lui *Filip*, arhiepiscop de *Esztergom* și cancelar regal, pământul castrului *Nitra* numit *Keer* de lângă râul *Nitra* pe baza scrisorii lui *Chak Banum*¹¹⁰, *Comitem Nitriensem*, care a făcut hotărnicia moșiei¹¹¹.

1269: regele Bela al IV-lea, împreună cu *Baronibus, Mauricio Magistro Tauarnicorum nostrorum, Laurencio Palatino Comite Symigiensi, Laurencio Magistro Dapiferorum nostrorum Comite Supruniensi, Chac Bano Comite Nitriensi*, decide soarta pământurilor numite *Bews*, care aparține de *castris Zulgajauriensis și Arpadsuka*, care ține de *castris Posoniensis*¹¹².

1269(?): regele Bela al IV-lea dănuiește lui *Ștefan*, fiul lui *Lothard*, pământul *Kokos* aparținător de castrul *Nitra*, iar *Chaak Banum Comitem Nitriensem* îl pune în posesie¹¹³.

1269: într-o hotărâre a regelui Bela al IV-lea este amintit *Chak comitis de Vrbaz, filii Chak Bani*,

¹⁰⁰ *CD*, IV/3, pp. 384–387; p. 386.

¹⁰¹ *CD*, IV/3, pp. 403–407; p. 405.

¹⁰² *DZ*, V, p. 452, doc 917.

¹⁰³ Nagy, Véghely, Nagy, 1886, p. 51, doc 40.

¹⁰⁴ *octauis cynerum; Cinerum dies* este miercurea înainte de duminica *Invocavit*, care este a șasea duminică înainte de Paști (i.e. 8.04.1268) => *Invocavit* 26.02. => *Cinerum dies* 22.02. => octava la 29.02.

¹⁰⁵ aici cu sensul de *rude*¹⁰⁰.

¹⁰⁶ *CD*, VII/1, pp. 351–354, doc CCXCI.

¹⁰⁷ *CD*, IV/3, pp. 443–457; p. 456.

¹⁰⁸ *MZO*, I, pp. 35–45, doc 27; p. 45.

¹⁰⁹ *CD*, IV/3, pp. 485–486.

¹¹⁰ și *Chak Bani*.

¹¹¹ *ÁÚO*, 3, pp. 200–201, doc 131.

¹¹² *ÁÚO*, 8, pp. 225–226, doc 153; Szentpétery, 1930, p. 492, doc 1614.

¹¹³ *ÁÚO*, 8, pp. 128–129, doc 89 (datat 1265 de către WENZEL Gusztáv în 1860); Szentpétery, 1930, p. 498, doc 1638.

co[m]itis Nyit[ri]ensis¹¹⁴.

1269: în lista demnitarilor din eschatocolul unui document regal sunt amintiți *Laurentio palatino comite Symigieusi. Herrico bano Sclavoniensi, Stephano comite Posoniensi, iudice curie domine regine. Erney comite Castriferrei. iudice curie nostre, Chak bano comite Nitrensi. Laurentio magistro dapiferorum nostrorum, comite Supruniensi, Herrando magistro agasonum nostrorum, comite Musuniensi, Mauricio magistro tavarnicorum nostrorum et aliis magistratus et comitatus tenentibus*¹¹⁵.

~**1272–'74:** decesul banului Chak¹¹⁶.

1274: în fața conventului din Zala, *magister Chak et magister Dionisius filij Chak bani fratribus suis videlicet Nicolao et Buzad își împart quinque predia videlicet Hydegysyd Humuky Nadosd et due ville Inka uocatarum*¹¹⁷.

1275: *Magistro Chak, Dionysio, Nicolao, Buzad, et Friderico, filiis Chak Bani*¹¹⁸ donează patronajul mănăstirii Rajk¹¹⁹ către ruda¹²⁰ lor, Mihai, fiul comitelui Tristan¹²¹.

17.04.1280: în fața capitlului din Győr, *Buzad, Nicolao et Feldrico filijs quondam Chak bani* zălogesc pentru un an *possessiones eorum Hydegged et Honkus vocatas existentes in comitatu Supruniensi* pentru suma de 150 de mărci de argint¹²². În anul 1282, le vor vinde pentru 300 de mărci¹²³.

31.07.1306: *Chak et Buzad magistri filij Chak Bani de genere Buzad*¹²⁴.

1.05.1307: *magistro Chak filio Chak Bani de genere Buzad pro se et pro fratre suo magistro Buzad*¹²⁵.

În perioada 1261–'69, Chak, fiul lui Buzad, *de genere* Hahot apare sigur în 25 de documente¹²⁶, din care în 15 (60%) el poartă și titlul onorific de *banus*. Regele Bela al IV-lea și viitorul rege Ștefan al V-lea (1265) îi recunosc acest titlu onorar. Chiar el se autointitulează *Nos Chak Banus, Comes Zaladiensis* într-un act emis în anul 1268, iar urmașii lui vor face constant¹²⁷ referire la titlul onorific al tatălui lor. Neîndoielnic, Chak a purtat titlul de *banus* și a îndeplinit demnitatea de *Banatus* în Transilvania.

4. Când a fost Erney *banus transsilvanus*?

Înainte de anul 1261 spune vag dania ducelui Ștefan din acest an. În 1256 îl găsim pe Erney drept comite de Bács și nu știm cât timp a purtat această demnitate¹²⁸.

¹¹⁴ CD, VII/1, pp. 356–357, doc CCXCIII; Borsa, 1963, pp. 38–39.

¹¹⁵ Szabó, 1906, p. 634.

¹¹⁶ Tóth, 1976, nota 22.

¹¹⁷ HO, I, pp. 64–65, doc 49.

¹¹⁸ și Chak Banus.

¹¹⁹ *Ecclesiae B[eatae]. Mariae V[eteris]. de Royk.*

¹²⁰ erau veri primari (vide Engel, 2003b, sub voce Hahót nem 2. tábla: Buzád ága).

¹²¹ CD, V/2, pp. 299–301.

¹²² Szabó, 1911, pp. 494–496.

¹²³ Belitzky, 1938, p. 919.

¹²⁴ HO, IV, pp. 111–112, doc 85.

¹²⁵ HO, IV, pp. 112–113, doc 86.

¹²⁶ și Tóth, 1976, pp. 209–210, doc 40–62, mai puțin cele cu nr. 42 și 44.

¹²⁷ sunt mult mai multe exemple, care pot fi citate, decât cele cinci menționate aici.

¹²⁸ Următorul atestat în demnitatea de *Comitatus* în Bács este Mauriciu, fiul lui Mauriciu, *de genere* Pok (Pok nembeli Móric fia, Móric -l.m.) la data de 30.04.1262.

După care el dispăre din lista dregătorilor din eschatocolul documentelor regale și nu avem informații despre activitatea lui până în anul 1261 (dania lui Ștefan).

1257: Ștefan, primul născut al regelui Bela al IV-lea devine duce transilvan.

1258: Ștefan devine duce al Stiriei (*dux Stiriae*) (ocupată de regele Bela al IV-lea din 1254).

12–13.07.1260: bătălia de la Kressenbrün (victoria lui Ottokar Přemysl al II-lea).

mijlocul/sfârșitul anului 1260: Ștefan redevine duce transilvan.

31.03.1261: pacea de la Wien (Stiria revine regelui Ottokar Přemysl al II-lea).

1261: *Erney Bani quondam transilvani / Erney, fost ban transilvan* (dania lui Ștefan).

Cronologia nu ne ajută foarte mult pentru că ea nu este foarte exactă; în fapt, nu știm cu exactitate (la nivel de lună și zi) când a devenit duce transilvan pentru prima oară Ștefan, nici cât timp a purtat acest titlu, nici când a fost numit duce al Stiriei și nici când și-a reluat ducatul ardelenesc¹²⁹. Dacă este sigur că Erney a fost omul de încredere al regelui Bela al IV-lea¹³⁰, nu știm când a ajuns el în Transilvania (împreună cu Ștefan în ~1257¹³¹, ori după ce acesta devine duce al Stiriei?). Cel mai prudent ar fi să considerăm că a ocupat demnitatea de *Banatus* în Transilvania probabil în perioada ~1258–1260. După revenirea lui Ștefan ca duce transilvan, aceeași demnitate urmează să fie deținută de către Chak, fiul lui Buzad, *de genere* Hahot, care în anul 1260 este atestat drept tezaurar al acestuia. Iar nu știm cu siguranță *de când și până când*. Probabil¹³² până la începutul anului 1263¹³³.

¹²⁹ SZENTPÉTERY Imre afirmă că spre sfârșitul anului 1260 reapare în documente purtând titlul de *dux Transsilvanus* (*1260 vége felé ...* -Szentpétery, 1922, p. 81), dar la sfârșitul studiului său el îl indică purtând titlul de la mijlocul anului 1260 (*1260 közepé óta -Ibidem*, p. 87).

¹³⁰ Provenit dintr-o familie nobilă modestă originară din comitatul Bihor, ajunge baron al regatului prin recunoștința regelui Bela al IV-lea.

¹³¹ T. Sălăgean speculează când afirmă că regele Bela al IV-lea, prin intermediul banului Erney, a instituit probabil o anumită formă de tutelă asupra lui Ștefan în momentul instalării acestuia drept *dux transsilvanus* în ~1257 (Sălăgean, 2003, p. 107). Nu există vreo dovadă documentară în acest sens. Varianta apariției lui Erney în Transilvania doar în momentul în care Ștefan devine duce al Stiriei (1258) nu poate fi exclusă și este la fel de posibilă (există antecedentul altui credincios regal, Dionisie, fiul lui Dionisie, *de genere* Türje, care este instalat de Bela al IV-lea drept *bano totius Sclavonie* în 1241 și apoi drept *ducis et bani tocius Sclavonie* în 1242^a, după moartea fratelui său Coloman în luna mai a anului 1241).

^a **23.09.1241:** *Dionysio bano totius Sclavonie et magistro agasonum*^b (demnități multiple; *DZ*, IV, pp. 135–136, doc 124).

18.03.1242: *Dyonisio bano Sclavonie et [banum] maritinarum*^c (demnități multiple; *Ibidem*, pp. 146–148, doc 133).

<.11.1242: *C(omes) Dionisius dei gracia dux [tocius Sclavonie] et banus tocius Sclavonie* (*Ibidem*, pp. 170–171, doc 153).

^b a fost comis între 1235–41 (Zsoldos, 2011, p. 56).

^c i.e. *de partibus maritimis* (l.l.) / *al părților maritime* (l.r.).

¹³² dacă nu cumva tizul său, Chak, fiul lui *Demetrius*, *de genere* Csak ocupă demnitatea în anul 1262 (*vide infra*).

¹³³ la data de 3.05.1263 este atestat un voievod transilvan în persoana lui Ladislau, fiul lui Ladislau, *de genere* Kan (Zsoldos, 2011, p. 38).

5. Alți bani transilvăni?

Probabil că au fost mai mulți bani în Transilvania decât menționații Erney și Chak. În anul 1265, Ștefan, din grația [lui D-zeu], regele cel tânăr al Ungariei, duce transilvan, domnul cumanilor¹³⁴ întărește scrisoarea lui Laurențiu, fost voievod transilvan și comite de Wolkow, în acel moment vistier al său, în favoarea oaspeților din Vințul de Jos¹³⁵ și poruncește ca hotărârile sale să fie păzite cu sfințenie și cu milos-tivire de către **banii**¹³⁶ noștri care vor fi în slujbă (**Banos** *nostros pro tempore constitutos*¹³⁷), fără să le știrbească [oaspeților teutoni din Vințul de Jos] întru nimic libertatea lor¹³⁸. În acel an nu știm să fi existat vreun voievod transilvan¹³⁹, iar cum actul se referă la o locație din Transilvania, nu poate fi vorba de banii de Severin. Deci, referirea sa pare îndreptățită. Iar de candidați de luat serios în seamă, dintre cei care l-au slujit cu credință pe regele Ștefan al V-lea, în vremea când acesta era *dux transsilvanus* pentru a doua oară (1260–'70), nu ducem lipsă:

Chak, fiul lui *Demetrius*¹⁴⁰, de *genere* Csak pare că a avut o carieră politică destul de scurtă: stolnic al reginei Maria (atestat 3.08.1263), comite de Moson (1264¹⁴¹) și comite perpetuu de Bacony (1270)¹⁴². Între 1258–'60, comitatul Bacony fusese deținut de către Ștefan pe când acesta era ducele Stiriei¹⁴³. Mai multe documente îl indică drept ocupant al demnității de *Banatus*:

1264: în lista cheltuielilor ducelui Ștefan, realizată de *Syr Wullamy*, apare *Chak bano* cu *III mar-cis*¹⁴⁴. Acesta nefiind un document oficial, nu putem specula asupra naturii titlului de *banus* (*onorific ori în funcțiune*). Nu știm cu siguranță dacă este vorba de Chak, fiul lui Buzad, de *genere* Hahot, ori de tizul său, Chak, fiul lui *Demetrius*, de *genere* Csak. Amândoi făceau parte din anturajul lui Ștefan în acest moment¹⁴⁵. În listă găsim trei menționări diferite: *magistro C[hak]. tavarnicorum*, *Chak bano* și simplu *Chak* (de două ori)¹⁴⁶. Pentru că Chak, de *genere*

¹³⁴ *Stephanus dei gracia Junior Rex Hungarie, dux transsilvanus, dominus comanorum* (DF 244679, DF 245753; *UB*, I, pp. 95–96, doc 110).

¹³⁵ De asemenea, libertățile oaspeților din Vințul de Jos sunt reconfirmate ulterior de către regii Carol Robert de Anjou (2.12.1310), Ludovic I de Anjou (21.09.1342; 27.03.1359), Sigismund de Luxemburg (10.08.1421) și Ludovic al II-lea (28.10.1515) - *vide* DF 245753, DF 244679.

¹³⁶ V. Achim crede că *este clar* (de unde? -i.m.) că Ștefan îi avea în vedere pe voievozii *Transilvaniei* (Achim, 2008, p. 194). Ducele Ștefan și cancelaria acestuia știau foarte bine să facă diferențierea între titlul de *banus* și cel de *voievod*.

¹³⁷ *ÁÚÓ*, 3, pp. 120–121, doc 83 - p. 121.

¹³⁸ *DIR*, XIII, C. Tr, II, pp. 73–74, doc 68; p. 74; Szentpétery, 1943, p. 27, doc 1845.

¹³⁹ între 1252–'63 și în anii 1265, '69, '71 nu cunoaștem vreun voievod al *Transilvaniei* (Zsoldos, 2011, p. 38).

¹⁴⁰ i.e. Demeter, Dömötör (l.m.), Dumitru, Dimitrie, Demetru (l.r.).

¹⁴¹ este atestat la data de 25.03.1264. Anterior, la 16.10.1263, Laurențiu, fiul lui *Kemyn*, era încă comite de Moson și el revine în această demnitate la 13.04.1264.

¹⁴² Zsoldos, 2011, p. 293, *sub voce* Csák [*Csák nb. (ugodi) Demeter fia*].

¹⁴³ Zsoldos, 2011, p. 128.

¹⁴⁴ Zolnay, 1964, p. 81, poziția 84.

¹⁴⁵ un amplu comentariu bazat pe bibliografia mai veche la ZOLNAY László (Zolnay, 1964, pp. 93–94.)

¹⁴⁶ Zolnay, 1964, pp. 81–82, pozițiile:

Hahot, a fost vistier al regelui (1248–'59) și al ducelui (1260), sunt mai mari șanse¹⁴⁷ ca *Chak bano* să se refere la Chak, *de genere* Csak.

1265: în cadrul unei danii, *Stephanus Dei gracia iunior Rex Vngarie, Dux Transiluanus et Dominus Cumanorum* amintește și de episodul în care *Chak Banus, dilectus et fidelis noster fuit captus*¹⁴⁸ de către susținătorii lui Bela al IV-lea (.12.1264–.03.1265). Acesta este fiul lui *Demetrius, de genere* Csak¹⁴⁹ și era rudă de sânge cu tizul său, fiul lui Buzad, *de genere* Hahot. ZSOLDOS Attila menționează episodul, îl arată drept ban¹⁵⁰, dar nu indică *unde / când* exact a purtat el demnitatea de *Banatus*.

(>10.06.)**1270:** regele Ștefan al V-lea îi donează perpetuu lui *Chak banus*¹⁵¹, *filius magistri Demetrii perpetuus comes de Bokon dilectus et fidelis noster nobis et Regno nostro in feruore fidelitatis persistendo* și urmașilor săi și succesorilor acestora moșiile, pământurile și anume satele *Lueld, Rydnuk, Wzturgar și Fenewfew* cu tot cu udvornicii rezidenți acolo¹⁵². Documentul a supraviețuit doar în dania din anul 1281 (*vide infra*).

1281: la cererea magistrului *Demetrius, comes de Bokon, filius comitis Wgud*, regele Ladislau al IV-lea, îi întărește acestuia satele *Lwuold, Rednuk, Wzturgar și Fenewfew*, care fuseseră dăruite lui *Chak bano, filio Demetrii*, fratele tatălui său, de către regele Ștefan al V-lea în anul 1270¹⁵³.

>**1281**¹⁵⁴: *Magister Corradus filius St[ephanus]. de Owar* protestează în fața regelui Ladislau al IV-lea deoarece proprietățile sale numite *Houf, Chwn și Meynharth* sunt deținute ilegal încă de pe vremea¹⁵⁵ magistrului *Vgudinus* și a lui *Chakh Banus*, și erau încă stăpânite de către *Demetrius Banus*¹⁵⁶. Ultimul este fiul lui Ugod, care este fratele lui Chak, fiul lui *Demetrius, de genere* Csak¹⁵⁷.

79. *Item duas purpuras de auro de melan pro X marcis quas dedit magistro C (?) tavar-nicorum*

84. *Item unam atabit pro III marcis Chak bano*

104. *Item VI marcas pro pignore Chak R. iussit reddere (ad suam rationem)*

105. *Item III marcas pro samito quern iussit dare eidem [Chak]*

¹⁴⁷ nu putem exclude varianta în care toate menționările se referă la Chak, fiul lui Buzad, *de genere* Hahot.

¹⁴⁸ *ÁÚO*, 11, pp. 544–548, doc 388 -p. 545; Szentpétery, 1943, p. 26, doc 1840.

¹⁴⁹ *vide* Zsoldos, 2011, p. 293, *sub voce* Csák [Csák nb. (ugodi) Demeter fia].

¹⁵⁰ *vide* Zsoldos, 2011, p. 293, *sub voce* Csák [Csák nb. (ugodi) Demeter fia].

¹⁵¹ apoi și *Chak bani, Chak bano* (*HO*, III, pp. 17–18, doc 12).

¹⁵² ... *possessiones seu terras uidelicet uillam Lueld villam Rydnuk, villam Wzturgar et uillam fenewfew cum vduuornicys nostris residentibus in eadem ...* (*HO*, III, pp. 17–18, doc 12).

¹⁵³ *HO*, III, p. 34, doc 25.

¹⁵⁴ ENGEL Pál datează *circa 1280* (Engel, 2003, *sub voce* Csák nem 7. Ugodi ág., Demeter bán (Pop-up) [1280 k[oru].]: RA 3581). SZENTPÉTERY Imre și BORSA Iván nu datează documentul decât ... *jún[ius]. v[agy]. júl[ius] / iunie sau iulie*, fără an (Szentpétery, Borsa, 1961, p. 419, doc 3581). Cum *Demetrius*, fiul lui Ugod, *de genere* Csák apare purtând titlul onorific de *banus*, iar demnitatea de *Banatus* a fost ocupată de către acesta undeva între 1281–'85, putem avansa posibilitatea ca documentul să aparțină perioadei *post 1281*.

¹⁵⁵ atât Ugod cât și fratele său Chak, fiii lui *Demetrius, de genere* Csák dispar din documentele epocii după anul 1270.

¹⁵⁶ *ÁÚO*, 12, p. 494, doc 411.

Nici despre *Demetrius*, fiul lui Ugod, *de genere* Csák nu putem specifica *când* exact, pentru *cât timp* și *unde* a purtat el demnitatea de *Banatus* între 1281–'85.

¹⁵⁷ Engel, 2003, *sub voce* Csák nem 7. Ugodi ág.

Din păcate, nu putem indica cu maximă certitudine unde / când / cât timp a ocupat Chak, fiul lui *Demetrius, de genere* Csak demnitatea de *Banatus*. Este foarte puțin probabil ca el să fi purtat titlul de ban de Severin și pare că a fost ban transilvan în 1262, ori în a doua jumătate a anului 1264¹⁵⁸.

Micud, fiul lui Micud, *de genere* Kokenyes-Radnot¹⁵⁹ a fost comite de Dăbâca (circa 1262–'68, 1274/'75?) și ban de Severin (atestat 10.12.1275–'76)¹⁶⁰. Cel puțin un document îl indică indubitabil drept ocupant al demnității de *Banatus* și înainte de 10.12.1275:

1269/'70: regele Ștefan al V-lea transcrie și întărește¹⁶¹, cu pecetea *cea mare și dublă* o scrisoare, care era întărit doar *cu puterea dublei ... peceți*, act care conținea un privilegiu, *întărit cu pece-tea mică*, de pe vremea când nu era decât *junior Rex și dux*, în favoarea comitelui Micud, fiul comitelui Micud¹⁶². Cu această ocazie, el (re)amintește episodul anul 1265 când acesta l-a luat *prizonier în luptă pe banul Ernei (Erneum banum) și pe mulți alții*¹⁶³. Comitele Mikud apare în document purtând și titlul de ban¹⁶⁴, ceea ce este surprinzător deoarece prima lui atestare cunoscută până acum drept ban de Severin este din 10.12.1275. Evenimentele istorice consemnate în daniel îl indică drept ban în perioada 1265–'66, astfel încât titlul pare onorific. Dar acesta nu este singurul document care-l pare să-l confirme drept ban *ante* decembrie 1275:

1.11.(1274?): *Mate wayuoda Transsilvanus et comite de Zonuk*, episcopul transilvan Petru, Alexandru, comitele de Sibiu și *Mykud banus comes de Doboka* atestă că Abraham, fiul lui Ponith, a achitat în fața lor cele 20 de mărci la plata cărora fusese osândit pentru pustiirea satului *Feyr*, care aparținea lui Dionisie, fiul lui Dionisie¹⁶⁵.

Al doilea document a fost emis fără specificarea exactă a datei, iar atribuirea lui anului 1274 a fost făcută dubitativ de către JAKÓ Zsigmond luând în considerare faptul că demnitățile lui Mate și Alexandru coincid doar în anii 1274 și '75¹⁶⁶. Din păcate, în fapt, nu știm cine a fost comite de Sibiu *post* data de ~25/30.12.1274, pentru că firul demnității se rupe până la începutul anului 1279¹⁶⁷. Dacă chiar este vorba de anul

¹⁵⁸ *vide Anexa IV.*

¹⁵⁹ Kókényes-Radnót (și Kókényesradnót) nembeli, Mikod fia, Mikod (l.m.).

¹⁶⁰ Zsoldos, 2011, p. 337, 147, 50.

¹⁶¹ *HO*, VI, pp. 173–175, doc 122.

¹⁶² SZENTPÉTERY Imre susține că documentul a fost transcris greșit și din această cauză apar 3 documente în actul din 1270 (Szentpétery, 1943, p. 45, doc 1897; *Ibidem*, p. 89, doc 2017). În opinia mea, sigiliile diferite ne arată că privilegiul inițial a fost întărit/transcris atât pe vremea când Ștefan era duce, cât și în primul său an de domnie. Acest fapt nu exclude o transcriere greșită (în 1270? Ori a capitlului din Veszprém în 1473^{a?}), care are o prea mică importanță relativ la menționarea lui Micud drept ban în 1269/'70.

^a JAKÓ Zsigmond ridică semne de întrebare asupra transcrierii din 1473 (*Az 1473. évi átíró oklevél írása és zavaros szerkezete ezzel a szöveggel kapcsolatosan is gyanúkat ébreszthet - EO*, II, pp. 219–220, doc 278; p. 220).

¹⁶³ *DIR*, XIII, C. Tr, II, pp. 119–120, doc 109 și cu sfârșitul actului la pp. 127–128, doc 118.

¹⁶⁴ *Mykud bano, Mykud banus și Comitis Mykud bani.*

¹⁶⁵ *EO*, I, p. 235, doc 332.

¹⁶⁶ ... *Máté vajda és Sándor szebeni ispán együttesen csak 1274 és 1275 folyamán fordul elő ... (vide comentariile lui JAKÓ Zsigmond -EO, I, p. 235, doc 332).*

¹⁶⁷ Zsoldos, 2011, p. 205.

1274, Micud nu avea cum să ocupe demnitatea de *Banatus Zeuriniensis* în acest an (ori anterior lui; șirul banilor în perioada 1270–'76 este bine documentat, dar nu același lucru se poate spune despre perioada *ante* 1270¹⁶⁸). Deci, el ar putea să fie și ban transilvan.

Mate este adevărat voievod între ~25/30.09.1274 și 27.09.1275. La 4.12.1275 este atestat Ugrin, fiul lui Pous, *de genere* Csak în această demnitate, iar din 10.12.1275 apare Ladislau, fiul lui Ladislau, *de genere* Kan. Cum nu știm cu siguranță cine a fost voievod între 27.09.– 4.12.1275, Mate ori Ugrin (mult probabil ultimul), nu poate fi exclus nici anul 1275. În septembrie 1275, drept ban de Severin apare încă Ugrin, fiul lui Pous, *de genere* Csak. Micud este atestat purtând demnitatea de *Banatus Zeuriniensis* doar la data de 10.12.1275. Dacă documentul este din anul 1275, ar trebui să citim *Mykud banus* [*Zeuriniensis*], mai ales că și alți bani de Severin fuseseră și comiți de Dăbâca cu doar câțiva ani înainte: Laurențiu, fiul lui *Kemyn* (1271–'72) și Paul (1272–'74)¹⁶⁹. Dar expresia este *Mykud banus comes de Doboka*. Dacă Micud ar fi ocupat efectiv demnitatea la data de 1 noiembrie ar fi trebuit să apară scris *Mykud banus Zeuriniensis et comes de Doboka*. Faptul că lipsește conjuncția *et* (*și*), precum și locația *Zeuriniensis*, pare să ne indice faptul că este vorba de un titlu onorific în acel moment. Nu putem fi siguri deoarece în *diplomataria* regatului s-au văzut și lucruri mai ciudate de atât. Problema rămâne deschisă în cazul acestui document.

În vara anului 1266, de la mijlocul lunii iunie și până la începutul¹⁷⁰ lunii august, are loc a treia campanie militară antibulgărească a ducelui Ștefan la sud de Dunăre¹⁷¹, drept răspuns la atacul trupelor lui Iakov Svetoslav din anul anterior¹⁷², astfel încât apare posibilitatea ca Micud să fi fost ban de Severin în acest an¹⁷³. Existența unei "tradiții" *ad-hoc*, cu bani de Severin purtând concomitent și titlul de comite de Dăbâca – Laurențiu, fiul lui *Kemyn* (1270) și apoi tot el în perioada 1271–'72¹⁷⁴ și Paul (1273) – este un argument de luat în seamă. Undeva în intervalul 1262–'68¹⁷⁵, Micud este comite perpetuu (*perpetuus comes*) de Dăbâca¹⁷⁶. Dar această posibilitate i-ar asigura un debut politic direct în demnitatea de *Banatus de Zeurino*, ceea ce este tare puțin probabil. De aceea, și titlul lui pare mai degrabă a fi fost cel de ban transilvan.

Din păcate, și aceste două personaje istorice încă îngroașă lista banilor "fără"

¹⁶⁸ *vide* Zsoldos, 2011, pp. 49–50.

¹⁶⁹ Zsoldos, 2011, p. 50, 148.

¹⁷⁰ la data de 20 august ducele este deja în Ungaria (Zsoldos, 2007, p. 824).

¹⁷¹ Zsoldos, 2007, p. 824.

¹⁷² din timpul ori imediat după cel de al doilea război între regele Bela al IV-lea și ducele Ștefan (.12. 1264–.03.1265).

¹⁷³ șirul banilor de Severin este rupt între Laurențiu (3.05.1263/'65) și Alexandru de Karasz, fiul lui Drug (1268).

¹⁷⁴ Între cele două perioade distincte îl găsim ban de Severin pe Panyit, fiul lui Paul, *de genere* Miskolc (8.09.1270; Zsoldos, 2011, p. 50).

¹⁷⁵ nu știm când a fost numit în această demnitate, iar în anul 1268, comite de Dăbâca este atestat Panyit, fiul lui Paul, *de genere* Miskolc (Zsoldos, 2011, p. 148).

¹⁷⁶ Zsoldos, 2011, p. 148 și nota 138.

Banat¹⁷⁷ deoarece sursele sunt încă mute și nu putem indica cu precizie *unde / când* exact au îndeplinit ei demnitatea de *Banatus*. Avansează prezumtiv posibilitatea ca Chak, fiul lui *Demetrius, de genere Csak* și Micud, fiul lui Micud, *de genere Kokenyes-Radnot* să fi purtat ambii titlul de *banus transsilvanus* undeva în deceniul șapte al secolului al XIII-lea. Să nu uităm că încă în anul 1265 ducele Ștefan mai menționează, despre *bani noștri care vor fi în slujbă*¹⁷⁸, iar acest lucru înseamnă că bani transilvani au existat și în perioada 1261–'65, și *post* 1265. Din păcate, documentele sunt încă mute ...

În **concluzie**, titlul onorific de *banus* purtat de către Erney și Chak ne arată că ei au îndeplinit, într-adevăr, demnitatea de *Banatus* în Transilvania la mijlocul secolului al XIII-lea. Ei nu sunt menționați vreodată drept voievozi în documentele de epocă. Probabil ei nu au fost și singurii *bani transilvani* în deceniul șapte al secolului al XIII-lea. Iar dacă istoricii contemporani¹⁷⁹ nu le acceptă această calitate, ori o transformă în *ceva* ce nu a existat, este strict o problemă de percepție deformată a unei realități istorice destul de clare.

¹⁷⁷ *vide* studiul meu *Prolegomene la o listă a banilor "fără" Banat* (Forțiu, 2018).

¹⁷⁸ *ÁÜO*, 3, pp. 120–121, doc 83 - p. 121.

¹⁷⁹ Percepția deformată este mult mai veche și tare persistentă; în 1884, KANDRA Kabos, într-un studiu dedicat chiar lui Erney banul și fiilor săi, deplângea faptul că nu poate menționa locația unde a fost acesta ban, chiar dacă indica că el fusese numit *banus Transilvanus*^a.

^a *Hogy hol volt [Erney] bán, azt szintén eldöntetlenül kell hagynunk. Neveztetik »banus Transilvanus«-nak, és mint ilyen a »dézsieket« kötelezte le magának a részökre kiadott szabadalom levél által* (Kandra, 1884, p. 116).

ANEXA I. *Transilvaniae ori transsilvani?*

Privilegiul ducelui Ștefan în favoarea oaspeților sași din Dej din anul 1261, emis pe baza scrisorii *privitoare la libertatea lor, căpătată de ei dela Erney fostul ban al Transilvaniei*¹ (sic! *transilvan* -n.m.), nu a supraviețuit în original. Dania regelui [Ștefan], *primul născut al ilustrului rege al Ungariei [Bela al IV-lea] și duce transilvan* a fost întărită și transcrisă de către fiul său, regele Ladislau al IV-lea (1279²), act care este întărit și transcris de către regele Andrei al III-lea (1291³) și, apoi, separat, de către Vladislav al II-lea al Ungariei (30.11.1504). În istoriografie se credea că o altă variantă a daniei lui Ștefan (1261) o regăsim în documentul regelui Carol Robert de Anjou din 8.12.1310, prin care acesta întărește două privilegii ale sașilor din Dej acordate de către ducele Ștefan în același an 1261⁴. Primul privilegiu, prin care Ștefan confirmă și lărgeste o danie a tatălui său, este un fals⁵, iar al doilea este cel care-l menționează pe *Erney Bani*⁶. În fapt, un astfel de act nu există⁷, iar în arhiva orașului Dej se găsea doar documentul prin care Carol Robert de Anjou valida, în anul 1310, diploma falsă a ducelui Ștefan din 1261⁸.

Dania ducelui Ștefan a fost editată și publicată de mai multe ori de-a lungul timpului. A văzut lumina tiparului, în 1840, în culegerea editată de către Johann Karl SCHULLER⁹. Acesta publică ambele privilegii din 1261, menționând că ele provin dintr-un document emis de Carol Robert de Anjou (1310), care a fost găsit în *Rosenfeldischen Sammlung*¹⁰. Franz ZIMMERMANN și Carl WERNER (1892)¹¹, și apoi SZENTPÉTERY Imre (1943)¹², menționează că documentul nu se (mai?) găsește în această colecție. Aici găsim *Erney Bani quondam Transilvaniae*, iar textul are importante omisiuni.

În anul 1842, FEJÉR György republică documentul cu cele două privilegii și face aceeași menționare *E collectione Rosenfeldiana*¹³, cu *Erenei Bani quondam Tran-*

¹ DIR, XIII, C. Tr, II, pp. 33–34, doc 30.

² după 3 septembrie (*apud* JAKÓ Zsigmond -EO, I, p. 251, doc 371).

³ <*înainte de Iulie 10*> (*apud* DIR, XIII, C. Tr, II, p. 375); în jurul datei de 6 ianuarie (*apud* JAKÓ Zsigmond -EO, I, p. 283, doc 466)

⁴ CD, VIII/7, pp. 95–96, doc LXV; AKO, II, pp. 435–436, doc 1003 (fals)/1005).

⁵ Szentpétery, 1943, p. 9, doc 1784.

⁶ Szentpétery, 1943, p. 7, doc 1776.

⁷ decât prin corpusurile de documente editate! JAKÓ Zsigmond crede că este vorba de un fals realizat în sec. XIX (EO, II, p. 91, doc 177; Jakó, 1958, pp. 43–44 (*non vide*)).

⁸ Papp, 1874, p. 411, doc 9.

⁹ Schuller, 1840, pp. 65–66, doc 3 (cu comentarii asupra problemei la p. 40, nota 39).

¹⁰ i.e. *collectione Rosenfeldiana* (l.l.) / colecția Rosenfeld^a.

^a Karl Ludwig Czekelius, baron de Rosenfeld [* 29.08.1804, Sibiu; † 27.05.1869, Wien].

¹¹ *Indessen ist in der Collectio Rosenfeld, Bruckenthal'sches Museum in Hermannstadt, and such anderwärts von der durch Fejer bekannt gewordenen Urkunde Karls von 1310 keine Spur auffindbar* (UK, I, p. 298).

¹² *azonban a ... emlitet Rosenfeld-gyűjteményben nincs* (fără să menționeze sursa informației; Szentpétery, 1943, p. 7, doc 1776).

¹³ CD, VIII/7, pp. 95–96, doc LXV.

sylvaniae. În fapt, Fejér doar reia varianta lui Schuller (1840), fără să și specifice acest lucru, cu ne semnificative îndreptări ale textului.

În 1848, Karl NEUGEBOREN¹⁴, *Senatore Cibiniensi*, include o regeștă, după varianta Schuller (1840), în lucrarea sa *Tentamen Indicis Diplomatici Publici ...* și-l menționează pe *Erney Bano quondam Transilvaniae*¹⁵.

În 1857, Georg Daniel TEUTSCH și Friedrich FIRNHABER tipăresc dania ducelui Ștefan (1261) în corpusul de documente sășești fără să menționeze unde a fost găsit documentul (*Erney bani quondam Transilvanie*)¹⁶. Este vorba de prima variantă completă a donație din 1261.

În anul 1861, Karl STEILNER publică un studiu despre coloniștii din nord-vestul Transilvaniei în perioada arpadiană ocazie cu care scoate, în premieră, și actul original al regelui Andrei al III-lea (1291)¹⁷, cu *Ireney Bani quondam Transsilvaniae*, *Ireney Bani quondam Transsylvanici* (în documentul lui Andrei III) și *Erney bani quondam Transsylvani* (în documentul ducelui Ștefan). Detaliile oferite de către K. Steilner referitoare la acest document merită menționate, mai ales că este vorba de singura publicare *in extenso*, și nu fragmentată în părțile sale componente, a diplomei din anul 1291 până în acest moment; editarea s-a făcut după o copie realizată înainte de anul 1848 de către funcționarul gubernial Székely, care a realizat copii după toate actele localităților care plăteau taxe existente în colecția de documente a lui Gustav SEIWERT¹⁸ și a fost obținut prin intermediul profesorului Friedrich SCHULLER von Libloy¹⁹ de la Academia de Drept din Sibiu. *Colonelul pensionar [Wilhelm] WENRICH*²⁰, *pe atunci doar locotenent-major, în timpul marșului prin Dej, a copiat unele documente din arhiva orașului la 9.07.1855, printre care și confirmarea daniei lui Bela al IV-lea făcută de către Ștefan în anul 1261 (i.e. falsul! -n.m.), dar acest document este din anul 1291 și aparține lui Andrei al III-lea*²¹.

¹⁴ Karl NEUGEBOREN [* 1.04.1789, Sibiu; † 6.09.1861, *ebenda*]; jurist, istoric, *vide Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Band 7, 1978, p. 85.

¹⁵ Neugeboren, 1848, p. 42, doc. XC. Anno 1261.

¹⁶ UB, 1857, p. 72, doc LXXII.

¹⁷ Steilner, 1862, pp. 54–56, doc V.

¹⁸ Gustav SEIWERT (și Gottlieb SEIVERT) [* 8.07.1820, Sibiu; † 17.01.1875, *ebenda*]; pentru amănunte *vide Allgemeine Deutsche Biographie*, Band 33 (1891), pp. 665–667; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Band 12 (Lfg. 56, 2002), p. 147.

¹⁹ Friedrich SCHULER von Libloy (și SCHULER-LIBLOY) [* 13.01.1827, Sibiu; † 8.11.1900, Wien].

²⁰ 22. [Feld] Jäger-Bataillon, Hauptmann 2. Classe. WENRICH, Wilhelm^a (correspondirendes Mitglied des Vereines für Landeskunde in Siebenbürgen). (Militär-Schematismus, 1858, p. 386).

^a Wilhelm WENRICH [* 20.01.1822, Sighișoara; † 20.01.1895, *ebenda*]; pentru amănunte *Allgemeine Deutsche Biographie*, Band 41 (1896), p. 725.

²¹ Aus G[ustav]. SEIWERT Urkundensammlung, der sie jenen Abschriften entnommen hat, die der Gubernialbeamte Székely noch vor 1848 von sämtlichen Urkunde der Taxalortschaften anfertigen liess. Die Urkunde habe ich durch gefällige Vermittlung des Herrn Prof[essor]. an der Rechtsakad[emie]. in Hermanst[a]dt Fr[iedrich]. SCHULLER v[on] Libloy erhalten. Als der k[aiserlich und]. k[öniglich] pensio[niert]. Hauptmann WENRICH am 9-ten Juli 1855 –

În 1862, dania din anul 1261 este publicarisită de către WENZEL Gusztáv²² în volumul trei al corpusului său după varianta Teutsch-Firnhaber (1857). În volumul următor, din anul 1864, Wenzel imprimă transcrierea din 1279 realizată de către regele Ladislau al IV-lea, fără să ofere și textul daniei din 1261, ci doar făcând referire la documentul publicat în volumul trei (1862). Această variantă²³ aparține unui document al regelui Andrei al III-lea (10.07.1291) al cărui original se specifică că ar fi fost găsit în arhiva orașului Dej de către SZABÓ Károly²⁴. Publicat în același an, în volumul 5, WENZEL Gusztáv oferă și documentul original al regelui Andrei al III-lea din 1291²⁵, în care găsim menționat de două ori *Ireny Bani quondam Transsiluani*²⁶. Pentru privilegiul lui Ladislau al IV-lea conținut de către acest act se indică volumul anterior. Se face aceeași menționare referitoare la SZABÓ Károly și arhiva orașului Dej. În anul 1870, același WENZEL Gusztáv reia dania lui Ștefan din 1261 și o republică în volumul opt al seriei, cu menționarea că este extrasă din actul original²⁷ al regelui Andrei al III-lea (1291) găsit de către SZABÓ Károly în arhiva orașului Dej²⁸. Acum apare *Erney Bani quondam Transsiluani*.

Într-o serie de articole apărute în perioada 1874–'75, Keresztesi PAPP Miklós²⁹ enumeră documentele existente în arhiva orașului Dej și menționează documentul din anul 1291, care conține privilegiul lui *Erney erdélyi Bán* întărit de către regii Ștefan al V-lea (1261), Ladislau al IV-lea (1279) și Andrei al III-lea (1291)³⁰. De asemenea, el menționează și existența unui document al regelui Vladislav al II-lea, *Datum Budae in festo beati Andreae ap.* (i.e. Buda, 30.11.1504), prin care acesta confirmă dania lui *Erney erdélyi Bán*³¹.

În anul 1887, Nicolae DENSUSIANU publică actul din 1261 după variantele Teutsch-Firnhaber (1857) și Wenzel (1870) și indică *Erney bani quondam Transil-*

damals Oberlieutenant – auf seinem Durchmarsche im Seeser Stadtarchiv einige Urkunden abschrieb, fand er weder den im Jahre 1261 von Stephan bestätigte Erneyschen und Belaschen, noch diesen Freibrief des Andreas vom Jahre 1291 vor (Steilner, 1862, p. 56).

²² *ÁÚO*, 3, pp. 5–6, doc 4.

²³ *ÁÚO*, 4, pp. 180–181, doc 109.

²⁴ probabil este vorba de SZABÓ Károly [* 14.12.1824, Köröstarcsa, HU; † 31.08.1890, Cluj-Napoca]; profesor universitar, istoric, traducător, bibliograf, bibliotecar, membru al Magyar Tudományos Akadémia.

²⁵ *ÁÚO*, 5, pp. 22–23, doc 14.

²⁶ cu o greșeală de reeditare (*Transcīluani*) în varianta existentă pe *Arcanum DVD Könyvtár, IV: Családtörténet, heraldika, honismeret*, 2003 (editio princeps MTA Történettudományi Intézete, Budapest, Arcanum CD-ROM, 1.03.2001, 25,9 MB), ISSN 1588-9815, ISBN 963 9374 72 5.

²⁷ *III. Ende király 1291-ki eredeti megerősítő leveléből, mely megvan Dézs város levéltárában* (*ÁÚO*, 8, p. 8).

²⁸ *ÁÚO*, 8, pp. 8–9, doc 5.

²⁹ Keresztesi PAPP Miklós [* 29.10.1837, Dej; † 12.02.1880, Cluj-Napoca]; ziarist.

³⁰ Papp, 1874, pp. 410–411, doc 6.

³¹ Papp, 1874, p. 458, doc 79.

vanie³². Se specifică faptul că este *Din diploma de confirmare dela A[nul]. 1291 [a lui Andrei al III-lea găsită] în archiva oraşului Deşu*. În fapt, nu ştim dacă varianta din 1857 a lui Teutsch-Firnhaber este după acest exemplar.

În 1892, Franz ZIMMERMANN și Carl WERNER editează izvodul ducelui Ștefan (1261) după actul original al lui Ladislav IV (1279) și Andrei al III (1291) existent în arhiva oraşului Dej; acum apare *Erney bani quondam Transilvani*³³. Ei menționează și actul lui Vladislav al II-lea (1504) găsit tot acolo. Tot cu această ocazie se publică și documentul lui Carol Robert de Anjou (8.12.1310), după originalul existent în arhiva oraşului Dej, prin care acesta întărește privilegiul fals din 1261³⁴.

În anul 1922, SZENTPÉTERY Imre deplânge faptul că nu a avut ocazia să vadă cele două variante ale daniei lui Ștefan din 1261 (cele existente în actele regilor Andrei al III-lea și Carol Robert de Anjou) depozitate în arhiva oraşului Dej³⁵. În 1943, el menționează greșit că, în fapt, actul lui Andrei al III-lea provine dintr-unul al regelui Vladislav al II-lea (1504), document care s-ar găsi (*U[gyan]. o[t.] / tot acolo* (i.e. *tot în arhiva oraşului Dej*). Din consemnările lui PAPP Miklós ştim că exista în arhiva oraşenească din Dej un document al regelui Vladislav al II-lea (30.11.1504), prin care acesta întărește dania lui *Erney erdélyi Bán*³⁶, fără ca el să facă vreo legătură între acesta și cel al lui Andrei al III-lea (1291). În fapt, Vladislav al II-lea (1504)³⁷ întărește actul regelui Ladislav al IV-lea (1279), care conține privilegiul ducelui Ștefan (1261). În preambulul regelui Vladislav al II-lea citim cu greu *condam Erneij Banum trans([silvanu])m*³⁹, iar în dania lui Ștefan găsim *Erney Bani quondam tra(nssil)v[a]ni*³⁸ ... *Erney Bani*.

În anul 1952, se oferă traducerea în limba română a documentului din 1261 după variantele Zimmermann-Werner (1892)³⁹ și Densusianu (1887): *Erney fostul ban al Transilvaniei*⁴⁰ (sic! *transilvan* -n.m.). După aceleași variante se oferă și tălmăcirile în limba română a diplomelor lui Ladislav al IV-lea (1279)⁴¹ și Andrei al III-lea (1291), în condițiile în care versiunile acestei ultime diplome se aflau la Cluj. Ultima traducere menționează *scrisoarea lui Ireney răposatul ban al Transilvaniei* (sic!) și *răposatului ban Ireney al Transilvaniei*⁴² (sic!).

În 1990, KRISTÓ Gyula credea că, în documentul cunoscut acum sub numărul DF 253306, regele Carol Robert de Anjou a confirmat, la 8.12.1310, ambele privilegii

³² DIRH, I/1, pp. 296–297, doc CCXV (cu o indicație bibliografică greșită și la *Ibid.* (i.e. *Mon. Hung. Hist Diplomataria*) XIII pag. 8 (i.e. *ÁÚO*, 12, pp. 7–10, doc 3), unde *Ernerij Bani* este menționat în alt context).

³³ UB, I, pp. 85–86, doc 95.

³⁴ UB, I, pp. 297–298, doc 321.

³⁵ Szentpétery, 1922, pp. 83–84.

³⁶ Papp, 1874, p. 458, doc 79.

³⁷ DF 253410.

³⁸ documentul este deteriorat chiar în această zonă, dar terminația *ni* se vede bine.

³⁹ cu o indicație bibliografică greșită (p. 26; corect - pp. 85–86, doc 95).

⁴⁰ DIR, XIII, C. Tr, II, pp. 33–34, doc 30.

⁴¹ DIR, XIII, C. Tr, II, pp. 198–199, doc 221.

⁴² DIR, XIII, C. Tr, II, pp. 375–376, doc 412.

ale ducelui Ștefan acordate oaspeților din Dej în anul 1261⁴³. În fapt, DF 253306⁴⁴ conține doar falsul document prin care Ștefan ar fi întărit drepturile primite de către aceștia de la tatăl său (și dania lui Bela al IV-lea este tot un fals!)⁴⁵.

În anul 1997, JAKÓ Zsigmond atrage atenția că este vorba de *Erne erdélyi bán* [!]⁴⁶ / *ban transilvan*, pentru ca rândul următor să vorbească de dania din timpul voievodatului lui Erney⁴⁷. *Old habits die hard*⁴⁸ ...

Răspunsul la întrebarea *Transilvaniae ori transsilvani?* a fost obținut doar prin consultarea celor două (!)⁴⁹ versiuni ale diplomei lui Andrei al III-lea (1291)⁵⁰ a căror variante digitale sunt disponibile *on line* (ambele sub nr. DF 253304⁵¹):

I. Ireney bani q[o]ndam T[ra]nsilua[n]i / Ireney bani q[o]nda[m] T[ra]nsilua[n]i (Andrei III, 1291);

Erney bani quonda[m] T[ra]nsiluani ... Erney bani (Ștefan, 1261).

II. Irenej Bani q[uo]nda[m] t[ra]nss[il]va[n]i / Irenej Bani quonda[m] t[ra]nss[il]vani (Andrei III, 1291);

Erney Bani quonda[m] t[ra]nss[il]vani ... Erney Bani (Ștefan, 1261).

În **concluzie**, toate variantele – cele două din 1291⁵², cât și cele din anii 1310⁵³ și 1504⁵⁴ – indică un ***Erney fost ban transilvan***⁵⁵. Iar *dicti Erney bani dilecti et fidelis nostri* se tâlmăcește corect *zisul(ui) Erney banul, iubitul și credinciosul nostru*⁵⁶, ...⁵⁷, deoarece, în acest caz, *bani* este doar un titlu onorific⁵⁸.

⁴³ [1003/1005] (*az 1005. /1003. számú oklevéllel együtt egyetlen oklevélként*) (AKO, II, pp. 435–436, doc 1003 (fals)/1005).

⁴⁴ *on-line* <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/16539/> (4.05.2017).

⁴⁵ Szentpétery, 1922, pp. 83–84; *EO*, II, p. 90, doc 175.

⁴⁶ *EO*, I, p. 196, doc 218; *Ibidem*, p. 204, doc 233; *Ibidem*, p. 251, doc 371; *Ibidem*, p. 283, doc 466 (toate cu o indicare bibliografică greșită spre DF 253305; corect: DF 253304, regăsit la *Ibidem*, p. 299, doc 518).

⁴⁷ *A ketezés Ákos nembeli Ernye erdélyi vajdaságának idején alapszik* (*EO*, I, p. 196, doc 218).

⁴⁸ proverb englezesc.

⁴⁹ Existența celor două documente distincte cu același conținut fusese deja menționată de către PAPP Miklós în anul 1874 (Papp, 1874, pp. 410–411, doc 6 și 7).

⁵⁰ după forma scrisului, prima pare originalul din anul 1291.

⁵¹ *on-line* <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/12165/> (3.05.2017).

⁵² DF 253304.

⁵³ *UB*, I, pp. 85–86, doc 95.

⁵⁴ DF 253410.

⁵⁵ nici Ștefan nu este *duce al Transilvaniei* (*DIR*, XIII, C. Tr, II, p. 33), ci *duce transilvan* (*dux transsilvanus*).

⁵⁶ KIS Péter crede că este vorba doar de-o formulă de cancelarie (*pusztán kancelláriai fordulatnak tekinthető* -Kis, 1995, p. 292). Nu subscriu la această opinie; în momentul în care privilegiul ducelui Ștefan a fost emis, în anul 1261, relațiile acestuia cu tatăl său, regele Bela al IV-lea, al cărui credincios Erney a fost tot timpul, nu erau încă atât de deteriorate^a încât să golească de conținut formula *dilecti et fidelis nostri*. Regele Bela al IV-lea și Ștefan sunt prezenți la încheierea păcii de la Wien (31.03.1261) și, în același an, ambii luptă cot la cot în Bulgaria, la Vidin (Pauler, 1891, p. 170; *Idem*, 1899, p. 247; Bánlaky, 6, p. 54; Zsoldos, 2005b, p. 238). Consider opinia lui T. Sălăgean^b asupra acestor aspecte doar o frumoasă poveste, care nu se bazează pe absolut nimic.

ANEXA II. Corecții cronologice 1264–'66

Reconstituirea evenimentială a celui de-al doilea război între regele Bela al IV-lea și fiul său cel mare, Ștefan, regele cel tânăr al Ungariei, duce transilvan și domn al cumanilor⁵⁹, este o întreprindere dificilă deoarece documentele de cancelarie povestesc faptele, dar nu le și încadrează temporal⁶⁰. La sfârșitul sec. XIX, PAULER Gyula a realizat implicit o astfel de cronologie în lucrarea sa despre istoria națiunii maghiare în timpul regilor arpadieni⁶¹, care a rezistat aproape neschimbată mai bine un secol⁶². Într-o serie de articole publicate între 2005 și 2007, care au prefăcut cartea sa din 2007, ZSOLDOS Attila⁶³ a clarificat această perioadă și a schimbat viziunea asupra desfășurării acestui război și a cauzelor sale imediate. Greșeala lui Pauler a fost că nu a acceptat drept validă singura sursă documentară⁶⁴ care îl atestă, la data de 5.10.1264⁶⁵,

^a Și documentele regale din 2.09.1261 și (11.08.–13.10.)1262, care-l menționează pe Chak, fiul lui Buzad, *de genere* Hahot, susțin această interpretare, iar prima ciocnire între cele două tabere are loc doar în luna noiembrie a anului 1262 (Zsoldos, 2005b, p. 240 și nota 168).

^b *Dar, datorită conflictului latent cu tatăl său, izbucnit probabil încă din timpul războiului cu (sic! în -n.m.) Boemia, una dintre primele măsuri luate de „ducele“ (sic!) Ștefan a fost, fără îndoială (sic!), îndepărtarea banului Erney Ákos și renunțarea la instituția banatului (fals!), devenită oricum inutilă (sic!) ca urmare a reapariției aceleia ducate (există bani în ducatul Slavoniei -n.m.). ... În aceste condiții, renunțării de către Ștefan la serviciile banului Erney Ákos, reprezentantul în Transilvania al regelui Bela, trebuie (sic!) să i se atribuie semnificația unei adevărate (sic!) declarații de independență față de tatăl său (Sălăgean, 2003, p. 111, 114).*

^c la ce folosesc ghilimelele? Este indubitabil că Ștefan a fost *dux transilvanus* (diplomele sale menționează constant acest lucru), iar odată ajuns rege amintește de *vremea ducatului nostru / tempore Ducatus nostri* (în 1271 -CD, V/1, pp. 162–164; în 1272 -*Ibidem*, pp. 232–233; *vide* și notele 30, 33). Dar și acesta este unul *transilvan* și nu *al Transilvaniei* (1270: *Ducatum Transsiluanum -DIRH*, I/1, pp. 349–350, doc CCLIX).

⁵⁷ găsesc greșită traducerea *zisului Erney, iubitul și credinciosul nostru ban, ... (DIR, XIII, C. Tr, II, p. 34).*

⁵⁸ *vide* Forțiu, 2017a.

⁵⁹ *iunior rex Hungariae, dux Transsilvanus, dominus Cumanorum* (Szentpétery, 1922, p. 87).

⁶⁰ și atunci când, în rarele cazuri, o fac nu reușesc decât să producă confuzie (... în *ciocnirea dela IIsuascek* (i.e. Isaszeg), *adică înainte de anul dela Hristos 1259^a, ... -DIR, XIII, C. Tr, II, pp. 94–95, doc 84).*

^a lupta de la Isaszeg a avut loc la începutul lunii martie a anului 1265.

⁶¹ *A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt* (Pauler, 1899, pp. 596–597).

⁶² au existat rare amendări punctuale de-a lungul timpului.

⁶³ Zsoldos, 2005; *Idem*, 2005b; *Idem*, 2006 (*non vide*); *Idem*, 2007; *non vide Idem*, 2007b.

⁶⁴ Ottokar aus der Gaal, *Steirische Reimchronik (Cronica ritmată a lui Ottokar de Styria; pentru observațiile lui Pauler Gy. vide* Pauler, 1899, p. 259, 535; pentru invalidarea opiniei sale, *vide* Zsoldos, 2005, p. 21).

⁶⁵ căsătoria ducelui Bela din anul 1264 este datată 7 octombrie, iar locația ei este oferită drept *Pottenburg* de către Tudor SĂLĂGEAN (Sălăgean, 2003, p. 121). Din sec. XIX, se știe că evenimentul avut loc cu două zile mai devreme (Pauler, 1899, pp. 259–260). Mai mult, chiar sursele bibliografice pe care le citează T.S. amintesc de *campo qui Vize dicitur / Vizza in octava die Mychahelis* (Sălăgean, 2003, p. 156, nota 76). Cum a devenit acest câmp numit *Vize/Vizza*

și pe ducele Ștefan drept participant la nunta fratelui său mai mic, ducele Bela, ținută *in campo qui Vizzate/Vizza dicitur*, undeva pe malul Dunării, în preajma orașului Bratislava⁶⁶. Zsoldos a arătat că există și altfel de dovezi indirecte care o atestă⁶⁷, astfel încât ostilitățile armate **nu** pot fi date anterior lunii decembrie a aceluiași an⁶⁸. Și chiar dacă Ștefan nu ar fi participat la cununie⁶⁹, cum poți să-ți închipui că Bela al IV-lea nunțește fără griji, împreună cu baronii săi, în timp ce un război civil îi pârlă țara? Deci, ciocnirea de la Deva **nu** are loc în sept.–oct. 1264⁷⁰, ci la începutul lunii decembrie a anului respectiv. *Cea mai mare parte a anului 1265 nu s-a caracterizat, din punct de vedere militar, printr-o relativă acalmie*⁷¹, ci prin lupte îndârjite în prima sa pătrime, urmate rapid de o pace spre sfârșitul lunii martie 1265. Ciocnirea cu trupele comandate de către Erney banul, soldate cu prizonieratul acestuia, se derulează acum, înainte de luna martie^{60a}, și **nu** în toamna anului 1265⁷². După lupta de la Isaszeg (martie 1265), Ștefan probabil⁷³ cucerește cetatea Buda⁷⁴, iar regele Bela al IV-lea se află în bejenie⁷⁵. Când se cade la pace și în ce condiții⁷⁶ și de ce se resemnează regele, din nou, după jurăminte solemne și conținând amenințări de excomunicare, în luna martie a anului următor, eveniment care are loc în *Insula beate Virginis la nono die Martio exeunte*,

locația *Pottenburg*^a rămâne să ne explice autorul. Cât despre datare, *Michlstag* se prăznuiește la 29.09., iar în 1264 sârbătoarea a căzut într-o zi de duminică, iar octava^b ei a fost duminica următoare, 5.10.

^a informația falsă a fost consacrată în istoriografie de către PAULER Gyula (*A találkozás mezon történt, a Duna mellett Ausztriában, de közvetlenül a magyar határon, melyet itt kis templom jelölt szent György tiszteletére, Pottenburgnál, a mai osztrák Berg község határában.*²⁰⁰ -Pauler, 1899, p. 259). VIZKELETY András arată corect că ea este fără acoperire documentară (*minden hivatkozás nélkül* -Vizkelety, 1993, p. 576, nota 22). Tot Vizkelety precizează că locația câmpului a rămas necunoscută (*A [Vizzate/Vizza] helyet nem sikerült a kutatásnak azonosítani* -*Ibidem*, p. 576).

^b *Octava – a opta zi după o sârbătoare, cuprinzându-se în calcul și ziua sârbătorii ...* (Pall, 2005, p. 264).

⁶⁶ Wertner, 1893, pp. 159–160; Vizkelety, 1993, p. 579, 580.

⁶⁷ Zsoldos, 2005, pp. 22–23.

⁶⁸ Zsoldos, 2005, p. 19; *Idem*, 2005b, p. 255.

⁶⁹ după cum pare să creadă și Tudor SĂLĂGEAN (Sălăgean, 2003, p. 121).

⁷⁰ Sălăgean, 2003, p. 122.

⁷¹ Sălăgean, 2003, p. 128.

⁷² Sălăgean, 2003, p. 128.

⁷³ în fapt, nu știm mai nimic despre desfășurarea evenimentelor post Isaszeg (*Mindarról, ami közvetlenül az isaszegi csata után következett, jóformán semmit sem tudunk.* -Zsoldos, 2007, p. 804).

⁷⁴ Kubinyi, 1961, p. 127; Györffy, 1975, p. 332. Zsoldos A. ridică dubii asupra acestui fapt contestând veridicitatea sursei documentare (i.e. Jans ENIKEL, *Weltchronik*; Zsoldos, 2007, pp. 804–805).

⁷⁵ evenimente nemenționate de către T.S.

⁷⁶ Zsoldos, 2007, pp. 812–818.

este un alt subiect. Oricum, la 28.03.1265⁷⁷, aflat la (Almás)Füzitő⁷⁸, regele Bela al IV-lea îi scrie deja papei Clement al IV-lea despre *înțelegerea și tratatul (composicionem et ordinationem*⁷⁹) dintre el și *filium nostrum Regem Stephanum*, mediate de către arhiepiscopii de Esztergom și de Kalocsa, care așteaptă confirmarea papală⁸⁰. Probabil⁸¹ că papa a solicitat un act oficial între părți⁸² și astfel a apărut documentul solemn parafat la data de 23.03.1266 pe Margit-sziget (Budapest, HU), pe care Clement al IV-lea îl confirmă și întărește, adăugând două clauze⁸³, la data de 22.06.1266⁸⁴.

În **concluzie**, al doilea război civil între regele Bela al IV-lea și ducele Ștefan s-a purtat între lunile decembrie 1264 și martie 1265⁸⁵. A fost scurt, de doar circa 3 luni, violent și plin de evenimente spectaculoase⁸⁶. Pacea încheiată în martie 1265 a fost parafată solemn un an mai târziu⁸⁷. **Tratatul din 23.03.1266 nu reprezintă o expresie a reglementării raporturilor dintre cele două partide aristocratice care finanțaseră și purtaseră de fapt războiul**⁸⁸, ci deznodământul unei *afaceri de familie*⁸⁹ în urma căreia, în fapt, Ștefan și-a asigurat succesiunea la tron⁹⁰.

⁷⁷ Pe urmele lui SZÜCS Jenő^a, KIS Péter crede greșit că pacea este semnată la data de 28.03.1265 (*a két uralkodó már [1265] március 28-én békét kötött* -Kis, 1995, p. 299).

^a Szűcs, 1993, pp. 121–122 (*non vide; apud Kis, 1995, p. 299, nota 144*).

⁷⁸ doar în luna iunie 1265 regele se va întoarce la Buda de unde emite un act (Zsoldos, 2007, p. 805, nota 12).

⁷⁹ sintagmă tradusă în limba maghiară drept *megegyezés és szerződés* (Zsoldos, 2007, p. 812, și nota 60). Pentru sensurile cuvintelor *composicionem* și *ordinationem*, *vide* Bartal, 1901, p. 153, 458.

⁸⁰ *Ad hoc composicionem et ordinationem inter nos et filium nostrum Regem Stephanum median-tibus venerabilibus patribus Strigoniensi et Colocensi Archiepiscopis factas nominatim beatitudine vestra petimus confirmari.* -Theiner, I, pp. 279–280, doc DXII; p. 280.

⁸¹ pentru o altă interpretarea – lipsa de încredere între *rex senior* și *iunior rex* – *vide* Zsoldos, 2007, p. 820.

⁸² din scrisoarea regelui Bela al IV-lea (28.03.1265) nu reiese că acesta ar fi expediat papei în scris și termenii înțelegerii cu fiul său. Din contră, epistola este axată mai degrabă pe felicitările adresate de Bela noului papă, Clement al IV-lea, care fusese ales doar după 4 luni de tergiversări^a, iar problema internă apare în subsidiar, parcă drept o scuză pentru întârzierea cu care aceste hiritiseli au fost trimise.

^a Urban al IV-lea moare la 2.10.1264, iar Clement al IV-lea devine pontif la 5.02.1265.

⁸³ Condițiile papale au fost *să nu se nască nicio vătămare a libertății bisericesti și al dreptului de judecată al fezelor bisericesti* în urma înțelegerii dintre regele Bela al IV-lea și ducele Ștefan (*DIR*, XIII, C. Tr, II, p. 89).

⁸⁴ *DIR*, XIII, C. Tr, II, pp. 82–85, doc 77; *Ibidem*, pp. 88–90, doc 79.

⁸⁵ și **nu** între *sept.–oct. 1264 și pacea încheiată la 23 martie 1266* (Sălăgean, 2003, p. 122, 130).

⁸⁶ 6 bătălii, asedii, răpiri și sechestrări princiare, fapte de vitejie demne de menționat și altele de trecut sub tăcere.

⁸⁷ Nu știm dacă între cele 2 acte există deosebiri deoarece cel din martie 1265 nu a supraviețuit.

⁸⁸ Sălăgean, 2003, p. 130.

⁸⁹ *Családi ügy* (l.m.) este titlul cărții lui Zsoldos A. din anul 2007.

⁹⁰ chiar el spune clar, în 1269, că lupta a fost *pro redemptione capitis nostri* (probabil exagerare!) *et corone* și că ea *nos ... corone nostre et regimini regni sociavit* (Szentpétery, 1961, p. 79–80,

ANEXA III. *Irenus (Erney) Banus (1248)?*

Sub numele de *Irenus*⁹¹, Erney apare deja cu titlul de *banus* în anul 1248, fără a putea să specificăm *unde / de când / pentru cât timp* a purtat el demnitatea de *Banatus*⁹². La data de 23.02.1248⁹³, aflat la *Gurgeu*⁹⁴, regele Bela al IV-lea intervine în disputa dintre Lambert, episcop de Eger și *Irenus Banus* referitoare la satul și moșia *Cserep*⁹⁵ din comitatul Borsod⁹⁶. Moșia fusese a episcopului Katapan⁹⁷ și a *Episcopatui Ecclesiae Agriensis*, fiind primită de la *Egidio, filio Crispini* cu acordul regelui Andrei al II-lea, iar Erney o ocupase cu forța spre prejudiciul episcopiei⁹⁸. Pentru a aplana conflictul, regele îi donează lui *Ireno Bano* propria lui moșie numită *Eczege*⁹⁹, de lângă râul Sajó¹⁰⁰, cu condiția să nu mai perturbe pacea și să elibereze satul *Cserep*, pe care îl oferă la schimb cu *villa Scentmihály* deținută de episcopia de Eger. KIS Péter explică gestul regal prin faptul că, pentru Bela al IV-lea, Erney era cel puțin la fel de important precum episcopul de Eger¹⁰¹. El nu-i acceptă lui Erney calitatea de *banus* menționată în 1248¹⁰² deoarece documentul este cunoscut doar dintr-un alt act, care a fost

doc 2479; *HO*, VIII, p. 112). De asemenea, fiul său, regele Ladislau al IV-lea, se exprimă în termeni asemănători la 22.06.1273: *vbi coronam regni Hungariae celitus nobis per successionem traditam, in persona patris nostri obtinuimus, et recuperauimus ...* (*CD*, V/2, pp. 95–99; p. 97).

⁹¹ i.e. *Irineus* (l.l.); este neîndoicnic vorba de una și aceeași persoană. În anul 1296, Andrei al III-lea decide ca episcopul Andrei de Eger să poată porni un proces, în orice moment, în fața oricărui judecător, referitor la moșiile *Gheur* și *Cheryp* (i.e. *Cserep*) ocupate de către Ștefan, *filium Erney bani*, de mulți ani, încă dinainte de încoronarea sa din 23.07.1290 (Szentpétery, Borsa, 1987, pp. 173–174, doc 4093 (l.l.); *DF* 210768). Aceeași moșie *Cserep* apare drept motiv al discordiei dintre *Irenus/Erney* și episcopul de Eger în anul 1248.

⁹² probabil a fost ban de Severin (nu știm cine a ocupat această demnitate între 1244–'60). În perioada 1241–'48, cunoaștem șirul *banii totius Sclavonie* (Zsoldos, 2011, p. 45).

⁹³ documentul este datat *Septimo kalendas Martii* (i.e. 23.02.), dar SZENTPÉTERY Imre afirmă că este vorba de *febr. 24* (Szentpétery, 1927, pp. 262–263, doc 874). Chiar dacă 1248 a fost un an bisect, este vorba tot de 23.02.

⁹⁴ Görgő (l.m.); azi, Spišský Hrhov, SK.

⁹⁵ i.e. *Cserép* (l.m.) / *Țigla* (l.r.).

⁹⁶ *CD*, IV/2, pp. 16–20.

⁹⁷ a ocupat scaunul episcopal între 1198–1217.

⁹⁸ ... *Irenus Banus postea per potentiam nitebatur sibi appropriare in praeiudicium Ecclesiae Agriensis ...* (*CD*, IV/2, p. 17).

⁹⁹ *Ecseg* (l.m.).

¹⁰⁰ ... *Ireno Bano, in concambium assignauimus villam nostram propriam Eczege vocatam, prope Sajovize existentem, vt Agriensem Ecclesiam non perturbaret; et pacifice dimitteret villam Cserep.* (*CD*, IV/2, p. 17).

¹⁰¹ ... *Ernye személye legalább olyan fontos volt számára, mint az egri püspöké ...* (Kis, 1995, p. 283).

¹⁰² spre deosebire de KANDRA Kabos (Kandra, 1884, p. 115). În anul 2004, BÁRÁNY Attila propune o identitate implicită între *Ákos nb. Ernye, Erdő fia* și *Ákos nb. Szár Detre* (oare pe ce se baza?), iar ultimului îi acceptă calitatea de *banus* în anul 1248, menționând că *1248-ban bánként lépett a királyi méltóságviselők sorába*^a și îl indică greșit drept *1252-60 között erdélyi vajda* (Bárány, 2004, p. 32).

scris în anul 1326¹⁰³ și, deci, se poate ridica cu temei obiecția că titlul de *banus* poate fi atribuit transcrierii¹⁰⁴. Argumentul invocat este tare slab. Se pot oferi nenumărate exemple de documente care au supraviețuit în aceleași condiții și care au fost acceptate în istoriografie *de verbo ad verbum*¹⁰⁵.

În cele ce urmează vom încerca să introducem un alt/nou criteriu pentru a analiza calitatea titlului de *banus* purtat în anul 1248 de către Erney.

Documentul lui Bela al IV-lea din 1248 a supraviețuit în două variante; într-un act al palatinului Detre BUBEK din 1399 (DL 8387) și într-altul realizat de către notarul *Egregii Emerici Bârczÿ de Barcziháza* al conventului din Jasov¹⁰⁶ la data de 27.10.1753 (DL 324)¹⁰⁷. În ambele variante se indică un privilegiu regal dat episcopiei de Eger în anul 1326, când, la data de 18 februarie, regele Carol Robert de Anjou, la cererea episcopului *Csanadinus*¹⁰⁸ de Eger, ratifică, aprobă și confirmă¹⁰⁹ privilegiul regelui Bela al IV-lea din 23.02.1248, iar documentul este întocmit de către Andrei, prepozit de Székesfehérvár și vice-cancelar regal¹¹⁰.

Titlul de *banus* din 1248 nu se regăsește menționat în documentele referitoare la activitatea lui Erney în deceniul următor:

7.07.1250: regele Bela al IV-lea dăruiește *terram vacuum nomine Terebes, in Comitatu de Zothmar existentem, super aquam Thur* (azi, Turulung, jud. Satu Mare) lui *dilectus noster Erne, Magister Agazonum nostrorum et Comes de Zolgageuri*¹¹¹.

^a nu cunosc un caz similar în care cineva să fi debutat în serviciul regal direct ocupând demnitatea de *Banatus*.

¹⁰³ documentul original din anul 1248 nu a supraviețuit și este cunoscut doar printr-o transcriere realizată de regele Carol Robert de Anjou în 1326, care este conținută într-un act palatinal din anul 1399 (DL 8387). De asemenea, mai există o transcriere din anul 1753 realizată de către conventul bisericii din Jászó¹⁰⁸ (DL 324) (Szentpétery, 1927, p. 263).

¹⁰⁴ *Az Ecseg megszerzése kapcsán idézett oklevélben mint bánt említik (Irineus^a banus), de az oklevélnek csak egy 1326-os tartalmi kivonata ismeretes, tehát joggal merülhet fel, hogy a báni cím az átírásnak tulajdonítható* (Kis, 1995, p. 285, nota 73).

^a în fapt, *Irenus Banus / Ireno Bano* (CD, IV/2, pp. 16–20).

¹⁰⁵ lucru pe care-l face, de altfel, chiar KIS Péter în alte cazuri citate în studiul său. De exemplu, el îi acceptă lui Erney calitatea de comite de Borsod^a, atestat într-un act datat 18.10.1254, dar acesta a supraviețuit doar în transcrieri realizate de către capitlul din Győr (1364) și cel din Eger (21.09.1399) (Szentpétery, 1927, pp. 315–316, doc 1021).

^a Kis, 1995, p. 288.

¹⁰⁶ *Conventus Ecclesiae Sancti Ioannis Baptista de Iaszov / i.e. Jászó* (l.m.); azi, Jasov, SK.

¹⁰⁷ Szentpétery, 1927, pp. 262–263, doc 874.

¹⁰⁸ Telegdi Csanád (Engel, 2003a, *sub voce Egri püspök (episcopus Agriensis)*).

¹⁰⁹ *ratificare, approbare et auctoritate Regia dignaremur confirmare*.

¹¹⁰ *Andreae Praepositi Albensis, Aulæ nostræ Vice Cancellarÿ*; i.e. Mohorai András (Endre) (Engel, 2003a, *sub voce Fehérvári prépost (praepositus Albensis)*).

¹¹¹ CD, IV/2, pp. 92–95 (datat greșit 1251); Szentpétery, 1927, pp. 285–286, doc 928; *Tatárjárás*, 2003, pp. 195–196 - traducerea în l.m. realizată de Gy. RUITZ Izabella.

În sec. XIII, cetatea Szolgagyör^a, care a dispărut până la sfârșitul secolului respectiv, supraveghea un vad al râului Váh (l.sl) / Vág (l.m.). Comitatul de Szolgagyör avea rosturi de apărare a graniței (*Tatárjárás*, 2003, p. 205, nota 106; Zsoldos, 2000, p. 115).

27.08.1251: *Erney Vorosdiensi, ... comite aliisque comitatus regni nostri tenentibus et honores*¹¹².

31.08.1251: *Erne magistri agazonum suorum regalium comitis de Galgouch*¹¹³.

17.11.1251: regele Bela al IV-lea donează perpetuu *quatuor villas Sclauonicas comitisse* (? castrî?) *Worostiensis in eodem sitas comitatu lui magister Erne comes Worostiensis ... magistro Erne ...*¹¹⁴.

*mag[iste]r Erne co[m]es worostien[is]*¹¹⁵.

22.11.1251: *Erney Worosdiensi [comite] et aliis quam pluribus magistratus et comitatus tenentibus*¹¹⁶.

23.11.1251: *Erney Worosdiensi [comite] et aliis quam pluribus magistratus et comitatus tenentibus*¹¹⁷.

23.11.1251: *Emeray Varosdiensi [comite] et aliis quam pluribus magistratus et comitatus tenentibus*¹¹⁸.

23.11.1251: *Erney Varosdiensi [comite] et aliis quam pluribus magistratus et comitatus tenentibus*¹¹⁹.

24.11.1251: *Erney Worosdien[si comite]. et aliis quam pluribus magistratus et comitatus tenentibus*¹²⁰.

18.10.1254: *Erney, filio Erdew, comiti Borsodiensi*¹²¹.

1255: cancelarul reginei, prepozitul de Buda, A[kos], fiul lui Mate, *de genere Akos*, cu mandat regal, judecă cauza referitoare la *terris (nomine Kues -Köves) et pertinentiis castrensibus*¹²² a castro *Bolodoch* (Bolondóc¹²³)¹²⁴ în care este implicat și *Magister Erney*¹²⁵. Erney are câștig de cauză.

1256: capitlul bisericii din Bács îl menționează pe *Magistro Erney*¹²⁶, *Comite Bachiensi*, care, din însărcinarea regelui, participă la reambularea moșiei numite *Churg*¹²⁷.

În cele 12 documente identificate pentru perioada 1248–'60, Erney nu este amintit vreodată cu titlul onorific de *banus*. Acest lucru indică clar, mai ales dacă o comparăm cu situația din perioada 1261–'72, faptul că menționarea titlului în februarie 1248 nu este reală, ea apare în anul 1326, fiind o interpolare datorată vice-cancelarului regal Andrei, ori scribului care a copiat documentul.

^a azi, Posádka, Galgóc, Hlohovec, SK.

¹¹² *lde*; Szentpétery, 1927, pp. 294–295, doc 950; DL 1590 (document fals!).

lde = abreviere pentru *lista demnitarilor din eschatocolul* unui document regal.

¹¹³ DL 41991; Kis, 1995, p. 287.

¹¹⁴ *DZ*, IV, pp. 463–464, doc 403; Szentpétery, 1927, p. 297, doc 956.

¹¹⁵ DF 219420.

¹¹⁶ *lde*; *DZ*, IV, pp. 465–466, doc 404.

¹¹⁷ *lde*; *DZ*, IV, pp. 466–468, doc 405.

¹¹⁸ *lde*; *DZ*, IV, pp. 468–470, doc 406.

¹¹⁹ *lde*; *DZ*, IV, pp. 470–471, doc 407.

¹²⁰ *lde*; *CD*, IV/2, pp. 97–98; Szentpétery, 1927, pp. 298–299, doc 960.

¹²¹ *lde*; Szentpétery, 1927, pp. 315–316, doc 1021.

¹²² *qui se dicebant Iobagiones Castrî*.

¹²³ azi, Beckov, SK.

¹²⁴ *CD*, IV/2, pp. 336–339.

¹²⁵ și *Magistrum E.*, *Magistro E.*, *Magistri Erney*.

¹²⁶ și *magistri Erney*.

¹²⁷ *CD*, IV/2, pp. 407–408.

În prima treime a secolului al XIV-lea, încă circula informația că Erney fusese ban, iar titlul onorific este lipsit de numele său. De exemplu, în prima zi a lunii august din 1313, în *congregatione regni*, ținută la Buda de către regele Carol Robert de Anjou, printre puținii participanți se numără și nepotul lui Erney banul. În document numele tatălui său nu este amintit, dar se indică numele bunicului și titlul său onorific: *Stephano filio [Stephani] quondam palatini filii Erney bani*¹²⁸ (*Ștefan, fiul lui [Ștefan] fost(ul) palatin, nepotul lui Erney banul*). Peste două săptămâni¹²⁹, părinții săi donează niște moșii către mănăstirea augustină *Sancte Crucis* din *Griseo* și biserica *Corporis Christi et Spiritus Sancti*, iar tatăl său se intitulează *Nos Stephanus Palatinus, filius Erne bani*¹³⁰, iar donația este întărită cu sigiliul său¹³¹. În perioada în care a ocupat honorul de palatin (1301–'07), Ștefan a folosit un sigiliu în care se menționa că el este ... • *STEPHANI • PALATINI • FILII • ERNEI BANI* • (1311)¹³². La data de 30.03.1325¹³³, judele curții regale, *comes Alexander*, încă amintește de palatinul *magistrum Stephanum filium Erney quondam bani de genere Akws nomine*¹³⁴ (*magistrul Ștefan, fiul lui Erney fost ban, din neamul numit Akos*). Chiar și așa, ar fi chiar neobișnuit ca întregirea numelui lui Erney cu titlul onorific de *banus* să se fi înfăptuit în timpul transcrierii actului din anul 1326. Teoretic, copierea vechilor documente și încorporarea lor în noi privilegii se făcea, de obicei, *de verbo ad verbum*, fără adăugiri ori scăpări. La fel de neobișnuită este și forma numelui său: *Irenus / Ireno*, dar numele de Erney apare cu cel puțin 19 forme de grafie distinctă¹³⁵ în documentele de epocă, iar unele dintre acestea sunt la fel de ciudate.

În **concluzie**, în acest moment, nu putem încă accepta¹³⁶ informația despre un Erney ocupant al demnității de *Banatus* în ori înainte de anul 1248.

¹²⁸ Engel, 1988, p. 104, nota 65; DL 33568.

¹²⁹ *in festo Assumptionis Beatae Virginis. Anno Domini Millesimo ducesimo Tertio decimo* (i.e. 15.08.1313) (CD, VIII/6, p. 31).

¹³⁰ CD, VIII/6, pp. 29–31, doc XXXII.

¹³¹ *In cujus rei memoriam, perpetuamque firmitatem presentes contulimus sigilli nostri munimine roboratas* (CD, VIII/6, p. 31).

¹³² *vide* Forțiu, 2017a, pp. 1181–1182.

¹³³ încă și la data de 5.12.1339 sunt prezentate în fața capitlului din Eger, pentru a fi duplicate, două documente de danie, din anii 1313 (*Nos Stephanus Palatinus, filius Irenaei/Erne bani*) și 1315 (doar *nos Stephanus Palatinus*), ale lui *quondam Magnifici viri Stefani Palatini, Erne Bani (Irenaei Bani) filij* (CD, VIII/6, pp. 29–31, doc XXXII; *Ibidem*, pp. 34–36, doc XXXVI; *Ibidem*, pp. 167–168, doc CLVIII).

¹³⁴ AO, II, pp. 185–188, doc 166.

¹³⁵ *vide* nota 22 din studiu.

¹³⁶ cu toate că tentația este tare mare!

Sintagma *Erney bani quondam transilvani* (1261) este ciudată^a, dar nu imposibilă din punctul de vedere al limbii latine uzitate în perioada medievală. Foarte rar mai găsim înșiruirea (*nume*) (*demnitate*) *quondam* (*locație*)^f. În mod normal, ar fi trebuit să fie *Erney quondam bani transilvani* (*Erney fost ban transilvan*), ori *Erney Bani quondam* [*vaivoda*] *transilvani* (*Erney banul fost voievod transilvan*), iar în al doilea caz este vorba de titlul de *banus* purtat onorific (a ocupat demnitatea de *Banatus* încă înainte de-a fi voievod). Dacă menționarea din documentul regal din 1248 este totuși reală^f, am avea și explicația logică pentru un *Erney Bani* la 1261. Acest lucru ar deschide și posibilitatea ca Erney să fi fost ban de Severin (undeva în perioada

ANEXA IV. Chak, fiul lui *Demetrius, de genere Csak*: ban de Severin ori ban transilvan?

Magistrul Laurențiu, fiul lui *Kemyn*, este atestat drept ban de Severin în anul 1260. Episodul este cunoscut¹³⁷; cei mai mulți dintre baronii lui Bela al IV-lea nu și-au asumat apărarea *Banatum de Zeurino* și respingerea atacul bulgăresc de aici, desfășurat în timp ce regele Bela al IV-lea și ducele Ștefan se luptau în Stiria cu regele Ottokar al II-lea, dar Laurențiu, fiul lui *Kemyn*, în fruntea unei armate¹³⁸ îi respinge pe bulgari la sud de Dunăre, recuperează prada de la acești, iar pe prizonieri îi atârnă în ștreang pe malul stâng al fluviului, în dreptul malului bulgăresc¹³⁹. În anul 1261 are loc campania comună a regelui Bela al IV-lea și a ducelui Ștefan la sud de Dunăre, drept represalii pentru atacul bulgăresc asupra Banatului de Severin din anul anterior¹⁴⁰. Doar după alți doi ani, la data de 3.05.1263¹⁴¹, îl întâlnim în documente pe fostul voievod

1242–'48), iar anterior anului 1261 să fi purtat demnitatea de *voievodatus* în Transilvania^h și nu pe cea de *Banatus*. Iar acest lucru ne-ar împinge la concluzia că tentativa de introducere a demnității de *Banatus* în Transilvania îi aparține exclusiv ducelui Ștefan. Dar acestea sunt, deocamdată, doar speculații imaginative fără acoperire documentară ...

^a chiar dacă, încă din 1870, când WENZEL Gusztáv republică^b documentul din 1261^c, în registă, el îl indică pe Erney drept *Erne (Irenaeus) volt erdélyi bán^d / fost ban transilvan*.

^b Schuller, 1840, pp. 65–66, doc 3; *CD*, VIII/7 (1842, FEJÉR György), pp. 95–96, doc LXV; *UB*, 1857, pp. 72–73, doc LXXII; *ÁÚO*, 3 (1862, WENZEL Gusztáv), pp. 5–6, doc 4.

^c comunicat de către SZABÓ Károly a fi fost în arhiva orașului Dej.

^d *ÁÚO*, 8, pp. 8–9, doc 5.

^e Cu greu am mai găsit câteva exemple:

1263: *patri eorum Stephano, videlicet Bano quondam tocius Sclauonie existente* (*ÁÚO*, 8, pp. 58–59, doc 37).

21.05.1324: *nobilis viri Iohannis bani quondam totius Sclavonie ... Datum Neapoli, in absentia cancellarii paterni et nostri* (Blagay, 1897, pp. 95–96, doc XLIX).

11.04.1345: *Mykch bani quondam tocius Sclauonie* (*DZ*, XI, pp. 194–195, doc 147).

^f nu este nevoie decât de identificarea a două^g documente din perioada 1248–'61 în care Erney să poarte onorific titlul de *banus*. Eu nu am reușit să le găsesc ...

^g deoarece *unum argumentum, nullum argumentum ...*

^h doar în condițiile în care scribul din 1326 a uitat să transcrie cuvântul *vaivoda*, dar ipoteza este neverosimilă dacă nu se găsește și o dovadă clară că Erney a ocupat demnitatea de *voievodatus*.

¹³⁷ Achim, 2008, p. 149 (cu bibliografia din care lipsește cu desăvârșire istoriografia maghiară; de exemplu, Pauler, 1899, p. 247).

¹³⁸ nu este clar dacă este vorba de o *armată regală* (Achim, 2008, p. 149), ori de una *recrutată pe cont propriu* (Sălăgean, 2003, p. 110); cred că prima variantă este cea corectă.

¹³⁹ Într-o danie din 13.04.1264 în favoarea lui Laurențiu, fiul lui *Kemyn*, regele Bela al IV-lea narează și aceste evenimente (*CD*, IV/3, pp. 196–200; p. 199).

¹⁴⁰ Pauler^a, 1899, p. 247; Achim, 2008, p. 149; Zsoldos, 2005, p. 238.

^a din păcate, mi-a fost inaccesibil studiul lui PAULER Gyula, *V. István bolgár hadjáratai, În: Hunfalvy-album: HUNFALVY Pál félszázados akadémiai tagsága emlékére kiadják tiszteletűi*, Budapest, HORNYÁNSZKY Viktor Nyomdájja, 1891, XXIV + 272 pg.; pp. 165–174.

¹⁴¹ Nu știm ce a făcut el între 20.08.1252^a și 3.05.1263 (Zsoldos, 2011, p. 38, 49, 323–324).

Laurențiu purtând titlul de ban de Severin, moment în care este și tezaurar al ducelui Ștefan (demnități multiple). Fiind atestat drept vistiernic până în anul 1265, putem presupune, cu temei, că Laurențiu a ocupat ambele demnități întreaga perioadă de timp. Se poate specula existența unei terțe persoane între cei doi Laurențiu¹⁴², mai ales că și numirea unui nou ban de Severin se poate lega de expediția militară la sud de Dunăre din anul 1261. Dar aceasta a fost o întreprindere comună rege–duce și este puțin probabil ca Ștefan să-l fi putut înlocui pe credinciosul regelui¹⁴³, Laurențiu, fiul lui *Kemyn*, cu un fidel propriu¹⁴⁴. Laurențiu, fiul lui *Kemyn*, reapare în documente doar la data de 19.04.1262 (drept jude regal)¹⁴⁵, astfel încât este foarte probabil ca el să fi purtat titlul de ban de Severin între 1260–'62. Din cauza amenințării bulgare, era nevoie de cineva hotărât și cu mare experiență aici¹⁴⁶. De aceea, este posibil, dar puțin probabil¹⁴⁷, ca

^a când este atestat pentru ultima oară drept voievod și comite de *Wolkow*.

¹⁴² un document fals îl arată pe un oarecare Ștefan drept ban de Severin în anul 1262 (*Stephano bano de Zeurino* în lista demnitarilor unui act al ducelui Ștefan - *MES*, I, pp. 471–472, doc 616; Zsoldos, 2011, p. 49 și nota 367). În aceste condiții, nu știm motivele pentru care V. Achim îi acceptă acestuia titlul de *banus* (Achim, 2008, p. 159). În 1943, SZENTPÉTERY Imre atrăgea atenția că documentul ar putea fi un fals: *Az oklevél külseje és fogalmazata is a szokásostól eltérő sajtóságokat mutat, ami az oklevelet gyanússá teheti, vagy legalább is nagyon gyakorlatlan írnokra vall* (Szentpétery, 1943, pp. 11–12, doc 1795; p. 12). Nu înțeleg pe ce bază datează Achim actul *8 mai 1262* în condițiile în care în acesta se menționează doar anul, iar Ferdinand KNAUZ l-a datat *1262. post 8. Maii* (*MES*, I, p. 471), Pauler Gy. nici măcar nu este sigur că-i din acest an (Pauler, 1899, p. 533, nota 202), iar Szentpétery I. arată că actul nu poate fi anterior datei de 25.12.1262 (Szentpétery, 1943, p. 12, doc 1795).

De asemenea, este inexplicabilă confuzia identitară pe care o face V. Achim între Laurențiu, fiul lui *Kemyn* și fostul voievod Laurențiu: ... *în 1263, când banul de Severin, Laurențiu, figurează între baronii lui Ștefan. El era atunci și mare vistiernic [al ducelui]. Mai târziu, Laurențiu va deveni un apropiat al regelui Bela IV, va ocupa dregătoria de palatin și va fi un adversar de temut al lui Ștefan* (Achim, 2008, p. 159). Apropiatul regelui este Laurențiu, fiul lui *Kemyn*, iar banul din 1263 este fostul voievod Laurențiu.

^b Pauler, 1899, p. 533, nota 202.

¹⁴³ așa cum crede T. Sălăgean (Sălăgean, 2003, p. 116).

¹⁴⁴ i.e. fostul voievod Laurențiu ori Chak, fiul lui *Demetrius, de genere Csak*.

¹⁴⁵ Zsoldos, 2011, p. 31.

¹⁴⁶ O campanie militară anti-bulgărească la sud de Dunăre a ducelui Ștefan se desfășoară în vara anului 1263 (Zsoldos, 2007, p. 824).

¹⁴⁷ În luna noiembrie a anului 1262 are loc primul "*guerra*", de scurtă durată și intensitate, fără elemente spectaculoase, între regele Bela al IV-lea și ducele Ștefan, finalizat prin pacea de la Bratislava (~25.11.1262; Zsoldos, 2005, p. 238, 240)^a, care definește și teritoriul noului *Junior Rex* ca fiind la răsărit de Dunăre. Banatul de Severin cade probabil^b în sfera sa de influență. Ar fi logic ca doar după momentul Bratislava să apară un credincios al lui Ștefan drept *banus* de Severin, iar acesta este fostul voievod Laurențiu (atestat 3.05.1263). Dar, atunci, cine a fost ban între 19.04.1262 și decembrie 1262? Nu știm.

^a cronologia oferită de către V. Achim relativ la acest eveniment este defectuoasă; războiul **nu** s-a desfășurat *pe parcursul anului 1262*, acordul de la Bratislava **nu** s-a încheiat *probabil în primăvara anului* (Achim, 2008, p. 156).

fostul voievod Laurențiu să fi ocupat demnitatea de *Banatus* de Severin imediat după Laurențiu, fiul lui *Kemyn*, chiar cu un an mai repede decât este el atestat (3.05.1263). Oricum, mult probabil din decembrie 1262 el este deja titularul demnității de *Banatus*. Astfel încât pare¹⁴⁸ că nu mai există o fereastră de oportunitate pentru ca Chak, fiul lui *Demetrius*, de *genere* Csak să poarte titlul de *banus* de Severin înainte de 1264. Prima demnitate atestată a acestuia este aceea de stolnic al reginei Maria (3.08.1263), apoi devine comite de Moson (1264), și cum sunt bune șanse ca el să poarte deja titlul onorific de ban în anul 1264¹⁴⁹, înseamnă că el ar fi putut să fie ban transilvan doar înainte de 3.05.1263, moment în care este atestat un voievod în persoana lui Ladislau, fiul lui Ladislau, de *genere* Kan, care este certificat în această demnitate pentru ultima oară la data de 28.05.1264¹⁵⁰. Cum în anul 1261 îl găsim pe Chak, fiul lui Buzad, de *genere* Hahot drept ban în *exercițiu*, în **concluzie**, Chak, fiul lui *Demetrius*, de *genere* Csak pare că a fost ban transilvan în 1262, ori în a doua jumătate a anului 1264.

^b înțelegerea de la Bratislava nu specifică acest lucru; în perioada 1263–'68 sunt atestați doi credincioși de-ai ducelui Ștefan purtând titlul de ban de Severin: fostul voievod Laurențiu și Alexandru de Karasz, fiul lui Drug.

¹⁴⁸ nu putem exclude definitiv perioada 19.04.– .12.1262, dar sunt șanse minime^a ca un nobil fără experiență să debuteze politic direct prin ocuparea demnității *Banatus* de Severin.

^a nu cunosc un exemplu clar în acest sens din secolul al XIII-lea.

¹⁴⁹ *vide* lista cheltuielilor ducelui Ștefan din acest an.

¹⁵⁰ iar următorul voievod adevărat apare doar după 3 ani (Zsoldos, 2011, p. 38).

BIBLIOGRAFIE

- Achim, 2008 Viorel ACHIM, *Politica sud-estică a regatului ungar sub ultimii Arpađieni*, Biblioteca Enciclopedică de istorie a României, Ed. Enciclopedică, București, 2008, 350 pg., ISBN 978-973-45-0564-7.
- AO *Anjoukori okmánytár / Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis*, Szerkeszti NAGY Imre, Tasnádi NAGY Gyula, I–VII, Budapest, 1878–1920 (Monumenta Hungariae Historica / Magyar Történelmi Emlékek, Első Osztály, Okmánytárak, A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága).
- AKO, II KRISTÓ Gyula [et alii], *Anjou–kori oklevéltár / Documenta res hungaricas tempore regum andegavensium illustrantia*, II. 1306–1310., Budapest–Szeged, 1992, 616 pg., ISBN 963 481 852 8 Ö; 963 481 897 8.
- ÁÚO WENZEL Gusztáv, *Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus • Árpád-kori Új Okmánytár*, I–XII kötet, Monumenta Hungariae Historica • Magyar Történelmi Emlékek, Pest-Budapest, 1860–1874.
- Apponyi *A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrizett oklevelei*, I.: 1241–1526, Budapest, 1906, XL + 528 pg.
- Bánlaky Doberdoi BREIT (BÁNLAKEY) József, *A magyar nemzet hadtörténelme*, 24 vol., Budapest, 1929–'42 (am consultat varianta digitală on line la http://mek.oszk.hu/09_400/09477/-6.06.2017).
- Bárány, 2004 BARÁNY Attila, *Adalékok az Ákos-nemzetség bihari birtokainak településtörténetéhez*, În: *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica*, Tomus IX., Fasciculus 3., 2004, HU ISSN 1219-543X; pp. [5]–39.
- Bartal, 1901 Antonius BARTAL, *Glossarium mediæ et infimæ Latinitatis regni Hungariæ*, Academia Litterarum Hungaricæ, Lipsiæ (i.e. Leipzig -n.m.), In aedibus B. G. TEUBNER, [Budapestini, Sumptibus Societatis Frankliniæ], MCMI, XXVIII + 722 + [1] pg.
- Belitzky, 1938 BELITZKY János, *Sopron vármegye története*, Első Kötet, Budapest, Stephaneum Nyomda, 1938, XIV + 1016 pg. + o hartă.
- Blagay, 1897 THALLÓCZY Lajos, BARABÁS Samu, *Codex diplomaticus comitum de Blagay / A Blagay-család oklevéltára. Beyerzető tanulmányul a család történetéhez*, Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria, XXVIII / Magyar Történelmi Emlékek, Első Osztály, Okmánytárak, Húszonnyolczadik Kötet, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1897, CCXCIV + 598 pg.
- Borsa, 1963 BORSA Iván, *Irástan /Palaeographia*, În: BORSA Iván, BOTTLÓ Béla, ILA Bálint, *Történeti segéd tudományi alapismeretek*, II., Levéltári szakmai továbbképzés, Felsőfok, 5. Budapest, 1963, 138 pg.; pp. 3–58.
- CD FEJÉR György, *Codex Diplomaticvs Hvyngariæ Ecclesiasticvs ac Civilis • Magyarország Egyházis és Világi Okmánytára*, I–XI tomus/kötet, Buda, 1829–1844.
- DF *Magyar Országos Levéltár* (MOL), Budapest, HU, *Diplomatikai fényképgyűjtemény*.
- DIR, XIII, C. Tr, II *Documente privind istoria României*, Veacul: XIII, C. Transilvania, Vol. II (1251–1300), Comitetul de redacție Ion IONAȘCU, L[etiția]. LĂZĂRESCU-IONESCU, Barbu CÂMPINA, Eugen STĂNESCU, D[avid].

- PRODAN, Mihail ROLLER [-] redactor responsabil, Academia Republicii Populare Române, Ed. Academiei Republicii Populare Române, [București,] 1952, C + 523 + [2] pg.
- DIRH, I/1 Eudoxiu de HURMUZAKI, Nic[olae]. DENSUSIANU, *Documente private la Istoria Românilor ...*, [Volumul I, Partea 1] 1199–1345, Publicate sub auspiciile Academiei Române și ale Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice, Ed. Socecu, Sander & Teclu, București, 1887, XXX + [2] + 701 pg. + V. Tab[ele].
- DL *Magyar Országos Levéltár* (MOL), Budapest, HU, *Diplomatikai leveltár*.
- DZ T[adjija]. SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.*, I–XV, Zagreb, 1904–1916.
- Engel, 1988 ENGEL Pál, *Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323)*, În: *Századok*, 122 Évfolyam (1988), 1–2 Szám, pp. 89–146.
- Engel, 1989 Pál ENGEL, *Die Güssinger im Kampf gegen die ungarische Krone*, În: Heide DIENST, Irmtraut LINDECK-POZZA (eds), *Die Güssinger. Beiträge zur Geschichte der Herren von Güns/Güssing und ihrer Zeit (13./14. Jahrhundert)*, Ergebnisse der Symposien im Rahmen der "Schlaininger Gespräche" vom 24. - 28. September 1986 und 1. - 4. Oktober 1987 auf Burg Schlaining, Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, 79, Eisenstadt, 1989, 527 pg., ISBN 3-85405-105-0; pp. 85–113.
- Engel, 2003a ENGEL Pál, *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, În: *Ibidem*, *Magyar középkori adattár*, Arcanum DVD könyvtár IV. – Családtörténet, heraldika, honismeret, 2003 (*editio princeps* MTA Történettudományi Intézete, Budapest, Arcanum CD-ROM, 1.03.2001, 25,9 MB), ISSN 1588-9815, ISBN 963 9374 72 5.
- Engel, 2003b ENGEL Pál, *Középkori magyar genealógia*, În: *Ibidem*, *Magyar középkori adattár*, Arcanum DVD Könyvtár, IV, Családtörténet, heraldika, honismeret, 2003 (*editio princeps* MTA Történettudományi Intézete, Budapest, Arcanum CD-ROM, 1.03.2001, 25,9 MB), ISSN 1588-9815, ISBN 963 9374 72 5.
- Engel, 2006 Pál ENGEL, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale 895–1526*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2006, 392 pg. + 7 hărți, ISBN 973-786 7-63-7, 978-973-7867-63-6.
- EO, I–III JAKÓ Zsigmond, *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvanas illustrantia / Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II., Forráskiadványok, 40; 26; 47, Akadémiai Kiadó, Budapest, [vol.] I. 1023–1300, 1997, 481 + [3] pg., ISBN 963-05-7484-5; [vol.] II. 1301–1339, 2004, 622 + [2] pg., ISSN 0073-4055, ISBN 963-631-157-9; [vol.] III. 1340–1359, 2008, 638 pg., ISSN 0073-4055, ISBN 978-963-631-166-7.
- Forțiu, 2017 Sorin FORȚIU, *Un cumul de demnități: ban de Severin și comite*, În: *Morisena*, Anul II, Nr. 3 (7) / 2017, pp. 13–20.
- Forțiu, 2017a Sorin FORȚIU, *Despre titlul onorific de "banus"*, În: *ArheoVest*, Nr. V: In Honorem Doina BENEĂ, Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie,

- Timișoara, 25 noiembrie 2017, Vol. 1: Arheologie, Vol. 2: Metode Interdisciplinare și Istorie, Editor: Sorin FORȚIU (cu mulțumiri pentru ajutorul punctual acordat lui Andrei STAVILĂ, Cristian OPREAN, Adrian CÎNTAR și Simona REGEP); Coordonator: Dorel MICLE; DVD-ROM: Adrian CÎNTAR; WEB: Sorin FORȚIU și Claudiu TOMA, Asociația "ArheoVest" Timișoara, JATEPress Kiadó, Szeged, 2017, Vol. 1: pp. 1–580 + DVD- ROM, Vol. 2: pp. 581–1282, ISBN 978-963-315-358-1 (Összes/General), 978-963- 315-359-8 (I. kötet/volumul 1), 978-963-315-360-4 (II. kötet/volumul 2); Vol. 2, pp. 1153–1208, *on-line* <http://www.arheovest.com/simpozion/arheovest5/59.pdf>
- Forțiu, 2018 Sorin FORȚIU, *Prolegomene la o listă a banilor "fără" Banat*, În: *Mori-sena*, Anul III, Nr. 1(9) / 2018, pp. 1–9.
- Györffy, 1975 GYÖRFFY György, *Budapest története az Árpád-korban*, În: *Budapest története*, I. *Az őskortól az Árpád-kor végéig*, GEREVICH László (ed), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975, 430 pg., ISBN 963 05 0360 3 (összkiadás); 963 05 0504 5 (I. kötet); pp. 217–349.
- HO *Codex Diplomaticus Patrius • Hazai Okmánytár*, A M[agyar]. T[udomán]yos]. Akadémia Történelmi Bizottsága, I–VIII tomus/kötet, Győrött-Budapest, 1865–1891.
- IRC, 2004 Ioan Aurel POP, Ioan BOLOVAN (coord.), Susana ANDEA, Ionuț COSTEA, Gheorghe IACOB, Coriolan Horațiu OPREANU, Cosmin POPA, Mihai ROTEA, Aurel RUSTOIU, Marcela SĂLĂGEAN, Tudor SĂLĂGEAN, *Istoria României. Compendiu*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2004 (Ediția a II-a, revizuită și adăugită, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2007, 828 pg., ISBN 978-973-7784-23-0; cu ediții în limbile engleză, 2006, ISBN 973-7784-12-X, 978-973-7784-12-4 și rusă, 2005, ISBN 5-7777-0260), 810 pg., ISBN 9738687179.
- IT *Istoria Transilvaniei*, vol. I–III, Institutul cultural român–Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003–2008, ISBN 973-85894-6-3, 973-85893-6-3, 978-973-7784-35-3.
- Jakó, 1958 JAKÓ Zsigmond, *Ujabb adatok Dés város legrégibb kiváltságlevelinek kritikájához*, În: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Series IV, Fasciculus 2, Historia, 1958, pp. 35–53; *Idem, Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM), Budapest, 478 pg., ISBN 96 38472243; pp. 9–27.
- Kandra, 1884 KANDRA Kabos, *Érne bán és fiai*, În: *Századok*, 1884. Évi folyam, 2. Szám, pp. [114]–126.
- Kis, 1995 KIS Péter, „A király hű bárója” (*Ákos nembeli Ernye pályafutása*), În: *FONS* (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok, ISSN 1217-8020), II. évfolyam (1995), 3. szám, pp. 273–[316].
- Kondorné Lát-kóczki, 1997 KONDORNÉ LÁTKÓCZKI Erzsébet, *Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban / Diplomata aetatis Arpadiana in archivo comitatus Hevesiensis conservata*, Eger, 1997, 152 pg., ISBN 963 7242 11 2.
- Kosztá, 1995 KOSZTA László, *A Pécsi Káptalan kiadatlan oklevelei (1325-1339)*, În: *Baranyai történetírás*, A Baranya Megyei Levéltár évkönyve (ISSN 12 16-2175), 1992/1995, Pécs, 1995, [10] + 594 pg. + [6] tábla; pp. 3–36.

- Kristó, 1977 KRISTÓ Gyula, *Különkormányzat az Árpád-kori Drávántúlon és Erdélyben*, Ín: *Történelmi szemle*, 20 Évfolyam, 1. Szám (1977), pp. [53]–72.
- Kristó, 1983 KRISTÓ Gyula, *Tanulmányok az Árpád-korról*, Nemzet és emlékezet, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983, 598 pg., ISBN 9632718909; pp. 208–240.
- Kubinyi, 1961 KUBINYI András, *Buda város pecséthasználatának kialakulása*, Ín: *Tanulmányok Budapest Múltjából*, Budapest Várostörténeti Monográfiái, XXII, vol. XIV, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 740 pg.; pp. 109–146.
- Kukuljević, 1895 I[van]. KUKULJEVIĆ, *Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII. (Continuatio 1256–1279)*, Ín: *Starine na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, Knjiga XXVII, Zagreb, 1895, pp. 1–168.
- Kukuljević, 1896 I[van] KUKULJEVIĆ de Saccis (Sakcinski), *Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Saeculi XIII.* (Opus posthumum), Zagrabiae, Typis Officinae Societatis Typographicae, 1896, 462 pg.
- MES, I Ferdinand KNAUZ, *Monumenta ecclesiae strigoniensis*, Tomus Primus: *Ab a. 979 ad a. 1273. Nri. 1–792*, Strigonii, 1874, Typis Aegydius HORÁK, XLVIII + 686 + [3] pg.
- Militär-Schematismus, 1858 *Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums*, Wien, Aus der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, März–April 1858, 1052 + 216 pg.
- MZO FRISS Ármin, WEISZ Mór, *Magyar-zsidó oklevéltár / Monumenta Hungariae Judaica*, I. kötet / Tomus I.: *1092-1539*, Izr[aelita]. Magyar Irodalmi Tarsulat, Budapest, WODIANER F[ülöp]. és Fiai, 1903, XLI + [3] + 524 pg.
- Nagy, 1889 NAGY Imre, *Sopron vármegye története*, Oklevéltár, Első kötet: *1156-1411*, Sopron Vármegye Közönsége, Sopron, Nyomatott LITFASS Károly Könyvnyomdájában, 1889, 648 pg.
- Nagy, Véghely, Nagy, 1886 NAGY Imre, VÉGHELY Dezső, NAGY Gyula, *Zala vármegye története*, Oklevéltár, Első Kötet: *1024–1363*, Budapest, 1886, [2] + 640 pg.
- Neugeboren, 1848 Carolo NEUGEBOREN, *Tentamen Indicis Diplomatici Publici Magni Principatus Transsilvaniae Periodi Regum Hungariae Stirpis Arpadianae ab A. 1000 usque ad A. 1300 ...*, Ín: *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Dritter Band, Ersten / Zweiten / Dritten Heftes, Hermannstadt, 1848, pp. 1–32, 33–72, 73–84.
- Pall, 2005 Francisc PALL, *Diplomatica latină din Transilvania medievală*, Ediție îngrijită de Ionuț COSTEA, Seria Documente • Istorie • Mărturii, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2005, 296 pg.
- Papp, 1874 K[eresztesi]. PAPP Miklós, *Deés város levéltára* (I. közlemény), Ín: *Történeti Lapok*, Kolozsvárt, I-ső Évfolyam, 26. Szám, Kolozsvárt, 1874. September 27, pp. 409–411; *Idem, Deés város levéltára* (IV. közlemény), Ín: *Történeti Lapok*, Kolozsvárt, I-ső Évfolyam, 29. Szám, 1874. Oktober 18., pp. 456–458.
- Pascu, 1972 Ștefan PASCU, *Voievodatul Transilvaniei*, Ediția II, Vol. I, Ed. Dacia, Cluj, 1972, 596 pg.
- Pauler, 1899 PAULER Gyula, *A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt*, Második Kötet, Második, Javitit Kiadás, Athenaeum Irod[almi]. és

- Nyomdai R[észvény]. Társulat, Budapest, 1899, VI + 616 pg.
- Pecican, 2004 Ovidiu PECICAN, *Români în secolul al XIII-lea*, În: *Idei în dialog*, Nr. 2 – Noiembrie 2004, p. 43.
- Pecican, 2010 Ovidiu PECICAN, *Amnezii sau atitudini istoriografice?*, În: *Observator cultural*, nr. 517 / 26.03.2010.
- Sacerdoțeanu, 1941 Aurelian SACERDOȚEANU, *Liste de Suverani*, În: *Hrisovul*, Buletinul Școalei de Arhivistică, I (1941), pp. [141]–191.
- Sacerdoțeanu, 1971 Aurelian SACERDOȚEANU, *Originea băniei și a banilor la români*, În: *Historica*, Publicație a Centrului de istorie, filologie și etnografie din Craiova al Academiei de științe sociale și politice din Republica Socialistă România, 2 (1971), pp. 79–96 (rezumat în revista *Ramuri*, Craiova, nr. 4, 15.06.1967, p. 19).
- Sălăgean, 1998 Tudor SĂLĂGEAN, „*Regum Transilvanum*”. *Contribuții la studierea unui regim*, În: *Mediævalia Transilvanica*, Tom II, 1998, nr. 1, pp. 117–152.
- Sălăgean, 2003 Tudor SĂLĂGEAN, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea: Afirmarea regimului congregațional*, Bibliotheca rerum Transilvaniae, XXXI, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003, 446 pg., ISBN 973-85894-8-7.
- Sălăgean, 2007 Tudor SĂLĂGEAN, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea: Afirmarea regimului congregational (Ed. a 2-a -sic!)*, Bibliotheca rerum Transilvaniae, XXXI, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2007, 446 pg., ISBN 978-973-7784-28-5.
- Sălăgean, 2016 Tudor SĂLĂGEAN, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, 37, BRILL, 2016, 306 pg., ISBN 9789004243620, E-ISBN 9789004311343.
- Schuller, 1840 J[ohann] K[arl] SCHULLER, *Archiv zur Kenntniß von Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart*, I. Band, 1. Heft., Hermannstadt, Martin Edlen v[on]. HOCHMEISTER'sche Buchhandlung, 1840, 160 pg.
- Steilner, 1862 Karl STEILNER, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Ansiedlungen im Nordwesent Siebenbürgens aus der Arpadenzeit*, În: *Programm des evangelischen Gymnasiums in Schäßburg und der damit verbundenen Lehranstalten. Zum Schlusse des Schuljahres 1861-62 veröffentlicht vom Direktor Dr. G. D. TEUTSCH*, Kronstadt (i.e. Brașov -n.m.), Gedrukt und im Verlag bei Johann GÖTT, 1862, 88 pg.; pp. 1–59.
- Szabó, 1906 SZABÓ Dezső, *Két Árpád-kori oklevél*, În: *Századok*, 1906 Évi Folyam, VII. Füzet, pp. [620]–634.
- Szabó, 1911 Bártfai SZABÓ László, *A Sárvár-felsővidéki gróf Széchényi család története*, I. Kötet: 1252–1732., Budapest, 1911, 824 + [2] pg.
- Szentpétery, 1922 SZENTPÉTERY Imre, *V. István ifjabbkirálysága*, În: *Századok*, LV–LVI. Évfolyam (1921–1922), 1–5. Szám, pp. 77–87.
- Szentpétery SZENTPÉTERY Imre, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke / Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*, I. kötet, 1. füzet., Budapest, 1923, XIII + [3] + 176 pg.; I. kötet, 2 füzet., Budapest, 1927, pp. 177–352 + [2] pg.; I. kötet, 3 füzet., Budapest, 1930, pp. 353–

- Szentpétery,
Borsa 576; II. kötet, 1. füzet: *1255–1272*, Budapest, 1943, X + 194 pg.
SZENTPÉTERY Imre, BORSA Iván, *Az Árpád-házi királyok oklevele-
inek kritikai jegyzéke / Regesta regum stirpis Arpadianae critico dip-
lomatica*, II. kötet, 2–3. füzet: *1272–1290*, Magyar Országos Levéltár
kiadványai, II., Forráskiadványok, 9., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961,
527 + [1] pg.; II. kötet, 4. füzet: *1290–1301*, Magyar Országos Levéltár
kiadványai, II., Forráskiadványok, 13., Akadémiai Kiadó, Budapest,
1987, 336 pg., ISBN 963 05 4199 8.
- Szűcs, 1993 SZÜCS Jenő, *Az utolsó Árpádok*, História - MTA Történettudományi
Intézete, História Könyvtár, Monográfiák, 1., Budapest, 1993, 398 pg.,
ISBN 963-8311-96-7.
- Tatárjárás*,
2003 *Tatárjárás*, NAGY Balázs (ed) [*et alii*], Nemezet és emlékezet, Osiris
Kiadó, Budapest, 2003, 638 pg., ISBN 963 389 502 2, ISSN 1589-1658.
- Theiner, I Augustin THEINER, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram
illustrantia: maximam partem nondum edita ex tabulariis vaticanis ...*,
Tomus Primus: *Ab Honorio PP. III usque Clementem PP. VI., 1216–
1352*, Romæ, Typis Vaticanis, MDCCCLIX (i.e. 1859 -n.m.), XLII +
838 pg.
- Tóth, 1976 TÓTH Melinda, *Buzád-nemzetségbeli Csák Soproni ispán (1246–1254)*,
În: *Soproni Szemle*, 1976., XXX. évfolyam., 3. szám, pp. 194–210.
- UB, 1857 *Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens*, Erster Theil: *Enthaltend
Urkunden und Regesten bis zum Ausgang des Arpadischen Mannsstam-
mes (1301)*. – Aus den Sammlungen des Vereins für Siebenbürgische
Landeskunde, Bearbeitet und Herausgegeben von G[eorg]. D[aniel].
TEUTSCH und Fr[iedrich]. FIRNHABER, *Fontes rerum Austriacarum /
Österreichische Geschichts-Quellen*, Kaiserlichen Akademie der Wissen-
schaften in Wien, Zweite Abtheilung. Diplomataria et Acta, XV Band,
Wien, 1857, LXXXIII + 264 + [2] pg.
- UB *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Band
I–VI, Hermannstadt-Köln-Wien-Bukarest, 1892–1981.
- Vizkelety,
1993 VIZKELETY András, *Béla hercegnek, IV Béla király fiának menyegzője*,
În: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1993. XCVII. évfolyam, 5–6. szám,
pp. 571–584.
- W. Kovács,
2010 W. KOVÁCS András, *Voievodul Transilvaniei*, 11.11.2010, on-line
<http://www.encyclopediavirtuala.ro/articoletematic/articol.php?id=82>
(1.03.2017).
- Wertner, 1893 WERTNER Mór, *Negyedik Béla király története*. Okirati kútfők nyomán,
Történeti Nép- és Földrajzi Könyvtár, LV. Kötet, Temesvár, Nyomatott
a Csanád-Egyházmegyei Könyvsajtón, 1893, 252 pg.
- Wertner, 1900 WERTNER Mór, *Az Árpád-kori ország- és udvarbírák genealogiája (Co-
mites curiales, comites seu iudices curiæ vel aulae regiæ, regis seu regi-
næ)* (Első közlemény), În: *Turul*, Tizenkilencedik Kötet (19), 1901-ik
évi folyam, 1900, pp. 7–26.
- Zolnay, 1964 ZOLNAY László, *István ifjabb király számadása 1264-ből*, În: *Budapest
Régiségei*, A Budapesti Történeti Múzeum Évkönyve, XXI (1964), pp.
79–114.
- Zsoldos, 2000 ZSOLDOS Attila, *Confinium és marchia - Az Árpád-kori határvédelem
néhány intézményéről*, În: *Századok*, 134. Évfolyam (2000), 1. szám, pp.

- [99]–116.
- Zsoldos, 2005 ZSOLDOS Attila, *István ifjabb király és Erdély (Adatok az 1264–1265. évi belháború kezdetének meghatározásához)*, Ín: *Erdélyi Múzeum*, 67. kötet (2005), 3–4. füzet, pp. [18]–24.
- Zsoldos, 2005b ZSOLDOS Attila, *Az ifjabb király országa*, Ín: *Századok*, 139 Évfolyam (2005), 2. Szám, pp. [231]–260.
- Zsoldos, 2006 Attila ZSOLDOS, *The Siege of Codlea*, Ín: *Colloquia*, Journal of Central European History, Vol. XIII, No 1–2, 2006, pp. 5–21.
- Zsoldos, 2007 ZSOLDOS Attila, *Az 1267. évi dekrétum és politikatörténeti háttere. (IV. Béla és Ifjabb István király viszályának utolsó fejezete)*, Ín: *Századok*, 141. Évfolyam (2007), 4. Szám., pp. 803–842.
- Zsoldos, 2007b ZSOLDOS Attila, *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években*, Historia / Magyar Tudományos Akadémia, Történettudományi Intézet, História Könyvtár, Monográfiák, 24, Budapest, 2007, 168 pg. + 2 térkép, ISBN 9639627154.
- Zsoldos, 2011 ZSOLDOS Attila, *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*, História Könyvtár, Kronológiák, Adattárak, 11, História • M[agyar] T[udományos] A[kadémia] Történettudományi Intézete, Budapest, 2011, 382 pg., ISBN 978 9627 38 3, ISSN 1217 310 X.
- Zsoldos, 2016 ZSOLDOS Attila (ed) [et alii], *Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon*, Konferencia Székesfehérváron, 2014. Szeptember 20, Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2016, 226 pg., ISSN 1217-6311, ISBN 978-963-84 06-13-2.